

**Universitatea de Stat din Moldova
Facultatea de Istorie și Filosofie
Catedra Arheologie și Istorie Antică**

**CONSPECTE NUMISMATICE
(III)**

Chișinău, 2013

CZU 737(082)
C 66

Recomandat de Catedra Arheologie și Istorie Antică a Facultății de Istorie și Filosofie, în calitate de material didactic pentru cursul „Numismatica”.

Responsabil pentru ediție:

Sergiu MATVEEV, dr. conf.

Recenzenți:

Ana BOLDUREANU, dr., conf., șef al Sectorului de Istorie Medievală și Numismatică al Muzeului Național de Istorie a Moldovei

Andrei NICIC, dr. conf., șef al Laboratorului Tracologie, Universitatea de Stat din Moldova

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Conspecte numismatice (III) / Univ. de Stat din Moldova, Fac. de Istorie și Filosofie, Catedra Arheologie și Istorie Antică ; resp. pentru ed.: Sergiu Matveev. – Chișinău : CEP USM, 2013. – 52 p.

Bibliogr. la sfârșitul art. – 50 ex.

ISBN 978-9975-71-451-8

Responsabilitatea asupra conținutului
rezumatelor revine autorilor.

Versiunea electronică poate fi consultată pe site-ul:
www.arheo.usm.md

ISBN 978-9975-71-451-8 © Catedra Arheologie și Istorie Antică, 2013

FORME ALE SCHIMBULUI PREMONETAR ÎN SUMER

Andrei COROBCEAN

Întreaga istorie a Sumerului, de la constituirea primelor structuri politice și până la căderea dinastiei a III-a din Ur, deci înaintea epocii babiloniene vechi, descrie, de asemenea, o intensitate sporită a relațiilor comerciale atât între orașele sumeriene, cât și cu regiunile mai îndepărtate. Mărturiile arheologice, în special, demonstrează că în mileniile V-IV a. Chr. pătrund în Sumer o serie de bunuri de prestigiu, cum ar fi obiectele din aur, argint, carneol, lazurit, turcoaz. Dat fiind faptul că sursele acestora lipseau pe teritoriul Sumerului, ele erau aduse de la distanțe mari: Asia Mică (argintul), India (carneolul și aurul), Afganistan (lazuritul), Asia Centrală (turcoazul). De asemenea, de timpuriu, este atestată răspândirea pe larg a obsidianului.

Ce puteau oferi în schimbul bunurilor aduse orașele sumeriene? După cum reiese din textele mileniului III a. Chr., unul din principalele mijloace ale schimbului erau cerealele. Eposul sumerian pomenește despre relații de schimb între regii (lugalii) din Sumer cu regii din Aratta, localizarea căreia se presupune a fi undeva la nord de Mesopotamia. Astfel, se menționează aducerea din această țară a unor minerale, pietre și metale schimbate pe grâne. Acestea din urmă, în rezultatul obținerii sau selectării unor soiuri mult mai productive, devin o parte importantă al aceluși plus-produș, datorită căruia vor fi create fonduri de rezervă destinate schimbului în cadrul gospodăriei templelor sau a obștii. Anumite cantități de cereale puteau fi transportate la distanțe mari pentru a fi schimbate pe metale, obsidian și alte materiale dedicate consumului curent și de prestigiu, în special. Acest schimb, deloc ușor și deloc lipsit de numeroase riscuri, se organiza regulat, fiind antrenat, în special, păstorii din zonele de contact. În calitate de mijloc de schimb sumerienii puteau folosi și textilele, ținând cont de dezvoltarea acestui meșteșug.

Odată cu consolidarea orașului Uruk și instituirea hegemoniei sale asupra Sumerului, în secolele XXVIII-XXVII a. Chr., sumerienii devin cei mai activi în relațiile comerciale cu vecinii. Autoritatea statală își impune controlul asupra comerțului și achiziționării de resurse (în special, cupru), formând puncte speciale pentru schimb și tranzacții. Sumerul va domina rețeaua de contacte comerciale care cuprindea un areal destul de mare, cuprinzând platoul iranian: Mesopotamia, Elamul, bazinul Golfului Persic, Valea Indului (Mohenjo Daro). Lugalii sumerieni organizau expediții comerciale, fapt care nu excludea posibilitatea caracterului de jaf pentru unele din ele, ale căror scop era obținerea resurselor (lemn de cedru, argint, cupru, aur, cloriți etc.),

inclusiv a bunurilor de prestigiu. Se manifestă de timpuriu în acest sens lugalii Urukului Enmerkar și Gilgameș. Pentru secolele XXVI-XXV a. Chr. este relevant inventarul depus în vestitul mormânt al „preotesei” Puabi, din vremea primei dinastii din Ur. Acesta demonstrează importanța orașului respectiv în planul comerțului extern, fiind la acea vreme un oraș de litoral, realizând un schimb intens cu India, Afganistan și Asia Mică.

Evoluția relațiilor de schimb, intern și extern, impunea o standardizare treptată a echivalentului. În documentele privind vânzarea-cumpărarea pământului din orașele Lagaș și Šuruppak (secolele XXVIII-XXVII a. Chr.) se conțin date despre o reglementare a valorii pământului supus vânzării. Desigur, că valoarea se stabilea în primul rând prin cantitatea (greutatea) mijlocului de schimb, unitățile de măsură ale căreia variau de la oraș la oraș. Astfel, în Lagaș, 13 bur de pământ (aprox. 83 ha) puteau să coste 720 mine de cupru, 20 gur de orz, 10 gur de grâu. Deci, costul includea categorii diferite de produse, după cum, probabil, conveneau părțile. În Šuruppak, pentru 3 gan de pământ (aprox. 1 ha), cumpărătorul trebuia să-i plătească vânzătorului („cel care mănâncă prețul”) 6 mine de cupru, dar și să-i mai „dăruiască” 18 mine de cupru, 1 gur de susan etc. Astfel, prețului i se mai adăuga o plată sub formă de „cadou”. În alte cazuri, vânzătorul putea primi în schimb pentru lotul de pământ o cantitate de cereale egală cu două-trei recolte.

Dezvoltarea relațiilor de schimb în Sumer a depins, în mare măsură, de modul în care acestea erau reglementate de temple și de stat. Ori, negustorii sumerieni sunt mai degrabă funcționari decât categorie independentă. Ei sunt dirijați de templu sau de autoritatea politică, care organizează caravanele comerciale pe uscat și pe apă. Astfel, statul controlează comerțul protejându-l. Bineînțeles, acești agenți comerciali, pomeniți în texte sub același nume: *damgar* în sumeriană ori *tamkar* în akkadiană, puteau deservi și persoane particulare.

În secolul XXIV a. Chr., textele care se referă la perioada regelui reformator Uruinimgina (Urukagina) (2351-2342 a. Chr.), ultimul reprezentant al dinastiei I de Lagaș, menționează stabilirea ca echivalent de schimb a *sekelului* de argint. Echivalentul în argint nu va exclude, însă, pe cel în cereale, în special orz. În epoca sumero-akkadiană vor continua să se utilizeze ambele etaloane – în argint și orz. În statul akkadian, condus de Sargon I, prețul unui hectar de pământ va fi estimat la 600 kg de orz, utilizând terminologia actuală.

Procesul de unificare a valorilor de schimb, de rând cu standardizarea unităților de măsură, a fost realizată consecvent în perioada dinastiei a III-a din Ur, pe parcursul secolului XXI a. Chr., epoca de reformare a statului Sumerului și Akkadului. Până atunci, aceste valori erau destul de variate, creând impedimente în tranzacțiile comerciale dintre orașe. Astfel, sunt

confeționate etaloane de măsură a lungimii și greutateii sub formă de bare și vase gradate, obligatorii pentru toate orașele țării. Mina de argint cântărea, de exemplu, 0,5 kg și era echivalentul a 60 de sekeli. Sekelul de argint cântărea 8-8,7 gr. Se stabilea o anumită limită a prețului răscumpărării unei pagube pricinuite unui om prin distrugerea ogorului său. Astfel, pentru 1 iku (0,3 ha) de pământ se plătea 3 gur de orz. În continuare, echivalent de schimb și de plată poate fi atât o cantitate stabilită de argint, cât și orz. Pe lângă etalonul în argint, funcționa și cel în cupru, aur, cositor, ulterior bronz. Prezintă interes raportul dintre valoarea aurului și argintului în epoca lui Sargon I, 8 gr. de aur echivalau cu 64 gr. de argint. Valoarea etalonului era variabilă, depinzând de factori diverși. Un exemplu relevant în acest sens este devalorizarea sekelului de argint după invazia amoritilor în Sumer. O asemenea criză a generat faptul că unui sekel de argint nu-i mai corespundea, ca pe vremuri, 1 gur (120 kg) ci doar 1/60 gur de orz.

Valoarea bunurilor era reglementată de stat, dar, probabil de cele mai multe ori, la nivel local, se stabilea de negustori. Atunci când era necesar, prețurile erau stabilite, însă, prin lege. De exemplu, se reglementa prețul sclavilor, care era diferit în funcție de sex: 10 sekeli pentru o sclavă și 55 sekeli pentru un sclav. Nu se poate vorbi cu certitudine despre existența unei piețe regulate, tranzacțiile fiind efectuate de negustorii ambulanti, aflați în slujba statului, realizând medierea între producător și consumator. Intensificarea acestor relații au creat premise pentru apariția unor forme-etalon premonetare. Acestea erau utilizate, în special, acolo unde valoarea tranzacției nu se mai putea realiza prin schimb de cantități mari de cereale. Astfel, în tranzacții, regulat sunt folosite inele, lingouri, bare de argint, de o anumită greutate (5 sekeli), care puteau avea imprimare semne ce le confirmau valoarea. Aceste unități treptat pătrund și în tranzacțiile mai mici, în plata serviciilor etc., fără să excludă predominarea trocului în cazul schimbului de mărfuri în cantități reduse.

Importanța civilizației sumero-akkadiene este incontestabilă în privința evoluției schimbului premonetar în lumea antică. Acest lucru se va observa și la nivel terminologic, când popoarele învecinate Sumerului vor prelua termenii negoțului și unităților de schimb de la sumerieni și akkadieni.

Bibliografie:

D`jakonov I.M., *Kuplja-prodaža zemli v drevnejšem Šumere*, in: Vestnik Drevnej Istorii, nr.4, 1955, c. 10-40.

Daniel C., *Civilizația sumeriană*, București, 1983.

Istorija Drevnego Vostoka. Zaroždenie klassovyh obščestv i pervye očagi rabovladel`českoj civilizacii. Čast` pervaja. (pod red. I.M. D`jakonova), Moskva, 1983.

Jusifov Ju.B., *Rannie kontakty Mesopotamii s severo-vostočnymi stranami*, in: Vestnik Drevnej Istorii, nr.1, 1987, c. 19-40.

McIntosh J.R., *Ancient Mesopotamia. New Perspectives*, Oxford, 2005.

SEMNE PREMONETARE DIN PATRIMONIUL MUZEULUI NAȚIONAL DE ISTORIE A MOLDOVEI

Mariana VASILACHE

Muzeul Național de Istorie a Moldovei (Chișinău) deține în colecția sa importante piese care mărturisesc despre existența relațiilor premonetare de schimb încă din epoca neolitică. Chiar dacă forma acestora astăzi ridică multe semne de întrebare în ceea ce privește utilizarea acestora în calitatea sus-menționată, funcționalitatea acestora nu poate fi contestată. Desigur, nu putem vorbi despre potența economică în accepțiunea pe care o au astăzi hârtiile sau obiectele de valoare, dar, prezența acestora în complexe arheologice demonstrează practicarea unor schimburi inter- și intracomunitare care nu ar fi putut avea loc în lipsa unor măsuri convenționale.

Istoria relațiilor premonetare este, incontestabil, mai veche decât perioada când, în scopuri comerciale, economice, sociale, religioase erau utilizați banii așa cum îi cunoaștem noi astăzi: monede, bani de hârtie, acțiuni de valoare. Mult mai mult, omenirea în evoluția sa, pentru satisfacerea nevoilor sus-menționate a utilizat varii mijloace de justificare și echivalent valoric. Pe lângă produsele animaliere, agricole și meșteșugărești care, într-o anumită perioadă slujeau în calitate de unitate de schimb – *troc*, omenirea a acordat valori și unor piese care puteau înlocui cu succes banii și facilita relațiile economice de schimb.

Uneori, piese de silex, scoică, os, piese de port și podoabă puteau fi utilizate în calitate de unitate de schimb în cadrul relațiilor economice. Este și cazul unor artefacte din componența tezaurului de la Giurgiulești: lame de silex de dimensiuni impresionante care nu erau utilizate în activitatea curentă ci puteau servi drept echivalent valoric în cazul relațiilor sus-menționate. De asemenea, scoicile *Unio* descoperite în cadrul mormântului din epoca eneolitică de la Giurgiulești puteau juca același rol (Haheu, Kurceatov, 1993).

Un alt tezaur bine cunoscut în mediul arheologic este și depozitul precucutenian de la Cărbuna, actualmente în gestiunea Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală. Complexitatea acestei depuneri este încă

neelucidată (Dergacev, 1998). Exceptând prelucrarea de ordin tipologic și morfologic a acestui complex, rolul și funcționalitatea acestor obiecte rămâne a fi în discuție. Din aceste considerente, riscăm a face anumite presupoziii privind atribuirea lor la categoria semnelor premonetare în relațiile economice a comunităților neolitice din sud-estul Europei. Chiar dacă în componența acestuia pot fi menționate piese cu caracter cert: podoabe, plastică antropomorfă, vase ceramice și piese metalice, unele dintre ele ar fi putut, cu ușurință, sluji drept echivalent monetar, de exemplu plăcuțele-pandantive “antropomorfe” din aramă.

O altă categorie o formează piesele realizate din scoici *Spondylus*. Utilizate în calitate de aplici, acestea ar fi putut fi și obiectul acelor relații intercomunitare de schimb.

În colecția muzeului pot fi studiate și piese din perioada secolelor III-IV p. Chr., aparținând culturii Sântana de Mureș – scoici *Kauri*. Scoicile *Kauri* sunt considerate sfinte de hinduși și sunt acceptate ca obiecte de bun augur din timpurile vedice. În familiile hinduse acestea constituie o parte din ținuta căsătoriților. Ele aduc prosperitate financiară și sunt păstrate în cutia cu bani, bijuterii și documente financiare.

Cuvântul “*cowry*” sau “*Kauri*” vine din India, unde scoicile au fost folosite ca bani încă în perioada anilor 900 a. Chr. Cuvântul italian “*porcellana*,” care înseamnă “porci mici albi”, descrie un tip de *cowry* populare în acea parte a lumii. Din ea a venit cuvântul “porțelan”. Istoria înregistrează utilizarea acestora în calitate de valută, ornament, purtătoare de noroc, instrumente în farmecele de fertilitate și ca obiecte ceremoniale sau religioase. Femeile din Pompei purtau cochilii de *Kauri* pentru a preveni sterilitatea. Pe Insulele Fiji și Solomon, purtarea scoicilor simboliza puterea și rangul. Scoici *Kauri* mai provin și de la siturile din Germania, situri preistorice din Anglia, Egiptul pre-dinastic, China antică, Uganda sau alte părți ale Africii ceea ce demonstrează că scoicile *Kauri* au fost foarte râvnite, chiar venerate, de civilizațiile timpurii.

Astfel, piesele care oferă informații despre relațiile economice din cadrul unor comunități nu întotdeauna sunt în forma binecunoscută de material numismatic, ci pot prezenta forme și substanță diferită dar cu valori similare echivalentului monetar.

Bibliografie:

Dergacev V.A., *Karbunskij klad*, Kișinev, 1998.

Haheu V., Kurceatov S., *Cimitirul plan eneolitic de lângă satul Giurgiuleşti (Considerente preliminare)*, în: *Revista Arheologică*, nr. 1, 1993, p. 101-114.

MONEDELE ROMEI ANTICE

Sergiu MATVEEV

La începutul istoriei monetare a Romei antice atelierul de confecționare a monedelor se afla Roma, cu timpul, au fost fondate și ateliere în Italia de Nord, Hispania, Gallia, Africa de Nord și Orient, numărul lor ajungând până la 27. Atelierele monetare erau foarte strict organizate, fiind conduse de o magistratură specială – *triumviri monetalis*, care răspundea de întreaga procedură de confecționare a monedelor. În perioada Imperiului toți cei care activau în cadrul unui atelier se numeau – *familia monetalis*, rolul principal revenindu-i unui *procurator*. Prin reforma împăratului Anastasius (491-518) structura atelierelor monetare romane va supraviețui și în Imperiu Bizantin.

Perioada Republicii. Monedele romane chiar de la începuturile sale se deosebeau de monedele grecilor prin mai multe aspecte: în Roma nu au existat atât de multe sisteme ponderale și tipuri monetare ca în lumea greacă; primele monede romane erau confecționate nu din metale scumpe ci din aramă, aceste monede purtau numele de ași (*aes*) erau de dimensiuni mari, iar valoarea lor la început era echivalentă cu valoarea aramei propriu-zise; dacă în lumea greacă majoritatea monedelor erau bătute, atunci în Roma perioada inițială monedele au fost confecționate prin tehnica turnării. Treptat, moneda timpurie romană turnată își pierde din valoarea sa reală, devenind una convențională. Odată cu aceasta s-a micșorat mărimea și greutatea ei. Apariția monedei de aramă a fost condiționată și de bogatele zăcăminte de aramă din Brundisium și lipsa surselor de aur și argint în Italia centrală. Ca și grecii și alte populații antice, până la apariția monedei, romanii au folosit la schimb animale, obiecte de metal și lingouri. Un rol mai important l-au avut animalele (*pecus*) de unde și numele generală a monedelor – *pecunia*.

Cele mai vechi monede pe teritoriul Italiei au fost emise de orașele grecești din sud și de pe Sicilia încă în sec. VI a. Chr. și de orașele Etruriei. În Italia Centrală și în Roma până la apariția monedei propriu-zise în circulație se aflau bucăți de aramă neprelucrate numite *aes rude/infectum*. În viziunea lui H. Schullard aceste piese au putut servi drept greutate pentru cântar. Mai târziu acestor bucăți au început să le dea anumită formă rectangulară, ca să fie mai convenabile în comerț, fiind rebotezate în *aes formatum*. La limita secolelor VI-V a. Chr. pe aceste bucăți de metal a început să fie însemnată valoarea lor, astfel apar *aes signatum*. Acești ași cântăreau aproximativ 4-5

libre romane, imaginea de pe ele reprezenta arme sau diverse piese (sulițe, ancoră etc.), dar cel mai des se întâlneau reprezentări zoomorfe: bou, porc, vacă, fapt care este legat de utilizarea animalelor drept echivalent la schimb în perioada premonetară. Istoricul Plinius, afirma în baza unei cărți pierdute a lui Titus Livius că, regele Servius Tullius a fost primul care a confecționat așii. Cercetările arheologice denotă faptul că primele piese își găsesc originea în Etruria sau Umbria. În același timp unele piese de cinci ași – *quincussis*, sunt confecționate atât de calitativ încât anumiți autori refuză să le dateze mai devreme de anul 350 a. Chr., chiar dacă Legile celor XII table (cca 450 a. Chr.) indică amenzile care urmează a fi plătite în ași și lipsește răsplata în capete de animale, ce ne duce la concluzia ca *Aes signatum* la acel moment se afla deja în circulație.

Moneda ca atare apare în Roma în a doua jumătate a sec. IV a. Chr. Primele monede aveau o formă rotundă și se numeau *aes grave*. Aceste monede erau turnate în monetăria aflată în templul zeiței Junona-Moneta de pe Capitoliu. Theodor Mommsen data apariția acestor monede cu mijlocul secolului V a. Chr. – perioada de activitate a decemvirilor, dar cercetările ulterioare, publicate de G. Grueber în “Monedele Republicii Romane” au demonstrat că după stilul de reprezentare a formei capului zeului Janus de pe *avers* și tipurile de proră reprezentate pe *revers* ele au fost confecționate prin anul 338 a. Chr. Imaginea lui Janus ar indica la încheierea Războiului Latin, iar prorele simbolizează navele militare capturate în lupta de la Antium și care au format Coloana rostrală din Forum. Din anul 289 a. Chr. la Roma începe să activeze o magistratură specială – *triumviri monetalis*, care au continuat baterea a *aes signatum* și *aes grave*. După asul cu Janus, au urmat mai multe serii monetare cu imaginea lui Janus, Mercur și Roma. Tratarea capetelor de zei în perioada târzie pe *aes signatum* trădează tipul elenistic de reprezentare. Este posibil, conform părerii lui H. Schullard, ca ele să fi fost opera unor elevi locali al meșterilor greci.

Sistemul ponderal roman opera cu *ași librali*, fiindcă la baza se regăsea unitatea de greutate romană *libra*. În sec. IV a. Chr. *libra* romană cântărea 272,88 g, iar mai târziu a devenit echivalentă a 327,45 g. Și se dividea în 12 uncii (părți), o *unciae* = 27,28 g (în prezent o uncie echivalează cu 31 g).

Nominalele monetare romane din sec. IV a. Chr. erau următoarele:

Asul = 12 uncii;

Semisul = $1/2$ ași = 6 uncii;

Triensul = $1/3$ ași = 4 uncii;

Quadransul = $1/4$ ași = 3 uncii;

Sextansul = $1/6$ ași = 2 uncii;

Aversul acestor monede avea imagini specifice:

Asul – zeul Janus;
Semisul – Jupiter;
Triensul – Minerva;
Quadransul – Hercule;
Sextansul – Mercuriu;
Uncia – zeița Roma.

Reversul acestor monede de obicei reprezenta o proră (partea din față a unei corăbii).

Uncia în Roma se împărțea în 2 fracții:

Semiuncia = $1/2$ uncie = $1/24$ as = 13,64 g;

Quartuncia = $1/4$ uncie = $1/48$ as = 6,82 g.

Nominalele mai mari decât asul erau:

Dupondiul = 2 ași;

Triensul = 3 ași;

Quincusul = 4 ași;

Decusisul = 10 ași.

Nominalele mari erau foarte rare. Ele serveau pentru tezaure și direct în circulație nu participau.

După războiul împotriva lui Pyrrhus și contactele cu monetăria orașelor grecești din sudul Italiei, romanii au fost determinați să plaseze pe monede legenda ROMANO(RUM).

La mijlocul sec. III a. Chr. (cca 235) *asul libral* scade în greutate și este redus la jumătate. Treptat el cedează locul unei noi monede – *denarul*. Denarul este o monedă din argint care începe să fie bătut la Roma din anul 269 a. Chr., când Roma se impune în marea parte a peninsulei Apenine, noua monedă de argint era bătută după același sistem de greutate ca și cele din aramă, având imaginea lui Hercule pe *avers*, iar pe *revers* Lupoica și gemenii. În orașele Italiei a circulat un timp paralel cu banii locali, în special în partea de sud. În timpul Primului război punic a apărut o emisiune care înfățișa Roma/Victoria, ambele cu replică în bronz, timp în care *aes signatum* era pe cale de dispariție, iar moneda de bronz a înlocuit *aes grave*. Aproximativ din anul 240 a. Chr. pe monedele romane apare numele magistratului responsabil de baterea monedei. Au urmat mai apoi patru emisiuni de monede marcate ROMA cu replici din bronz, ultima din care, datând cca 235 a. Chr., avea imaginea Janus tânăr pe *avers* și pe *revers* Victoria în *quadriga* a primit numele de *quadrigatus*. Chiar dacă Roma a inițiat relativ târziu sistemul său monetar, războaiele cu Pyrrhus și Cartagina au contribuit la dezvoltarea și diversificarea rapidă a acestui mijloc de schimb. Au avut de câștigat atât soldații ce-și făceau serviciul

militar în sudul Italiei și negustorii, cât și prestigiul Romei care va intra în economiile cu “comerț civilizată”.

Denarul roman avea următoarele subdiviziuni:

1 denar = 10 ași = $1/72$ din libra romană ($327/72=4,55$ g);

Victoriatul = 7,5 ași = $3/4$ denari;

Quinarul = 5 ași = $1/2$ denari;

Sesterțiul = 2,5 ași = $1/4$ denari.

Victoriatul avea o importanță deosebită fiindcă el făcea partea din rândul monedelor romano-campaniene, ce serveau ca monedă recunoscută pe piața externă. Pe aversul victoriatului era imaginea lui Jupiter, iar pe revers a zeiței Victoria. La început, *denarul*, *quinarul* și *sesterțiul* aveau pe avers chipul zeiței Roma cu coif, iar pe revers imaginea Dioscurilor (fii lui Zeus și a Ledei – Castor și Polux, care erau venerați ca ocrotitori ai marinarilor, călătorilor pe mare), *quadriga* sau *biga*. Sesterțiul, ca monedă, era foarte rar, el era folosit mai ales ca unitate de cont, sub această formă el supraviețuiește până în sec. III p. Chr., când încetează să fie bătut. În sesterții erau plătite de obicei amenzile și contribuțiile.

În anul 217 a. Chr. greutatea denarului scade de la 4,55 la 3,9 g ($1/84$ libră), astfel după această reformă 1 denar = 16 ași (nu 10 ca înainte), greutatea unui as fiind de 27 g. În anul 89 a. Chr. greutatea asului este micșorată de 2 ori la 13,64 g și devine egală cu $1/24$ libră. Din acest moment moneda de aramă se depreciază, și drept rezultat rolul principal în comerț este ocupat de moneda de argint.

Apariția relativ târzie a monedei de argint în Roma este legată de faptul că Italia este foarte săracă în acest metal. Numai după cucerirea Spaniei, la sfârșitul sec. III a. Chr. în Italia încep să fie aduse cantități mari de argint, cantitate care sporește mult în secolul II a. Chr. odată cu cucerirea Macedoniei, Thraciei și Greciei.

În sec. II a. Chr. în provinciile apusene, unde înainte de cucerirea romană, nu s-au folosit pe scară largă monede, au fost deschise mai multe monetării în orașele de pe Sicilia și din Spania, dar acestea au emis în mare măsură monede de cupru după modelul celor romane. În bazinul răsăritean al Mediteranei multe dintre monetăriile municipale existente au continuat activitatea, dar romani nu au încercat să impună o greutate standard pentru monede. În Asia monedele de argint mari cunoscute sub numele de *cistophori* au continuat să fie bătute în cantități mari de Pergam și Ephes, fiind considerate o monedă provincială generală. În timpul revoltei aliaților la începutul secolului I a. Chr., rebelii italici au bătut monede proprii prin intermediul cărora au încercat să prezinte eliberarea de supremația romană, inclusiv prin legenda – ITALIA.

Pentru finanțarea construcției flotei militare în timpul primului război punic a fost bătut un număr redus de monede de aur, care avea pe avers imaginea zeului Marte în coif corintic. Moneda din aur apare în Roma în număr mai mare, pentru prima dată, la mijlocul sec. I a. Chr. Ea se numea *aureus*. Emisiile monedelor de aur erau episodice și legate în special de războaiele duse de Caesar, fiind bătute pentru a servi armata sau cu ocazia triumfului. Emiterea sistematică a monedelor de aur va demara pe timpul lui Octavian August (30 a. Chr. – 14 p. Chr.).

1 Aureus = 25 denari = 8,19 g.

Aureusul introdus pe timpul lui Augustus va fi înlocuit pe timpul lui Constantinus I cu *solidus*. Pe avers era portretul împăratului cu legenda circulară le perimetru ce conținea numele și titlul lui, iar pe revers diferite inscripții/devize: Libertis, Concordia, Victoria etc.

Din anii de sfârșit a Republicii s-au păstrat un număr redus de monede, ele trădează mai curând nepriceperea meșterilor, deosebindu-se puternic de monedele lucrate fin între anii 66-55 a. Chr., chiar și efigia lui Caesar era reprezentată foarte neglijent. În comparație cu ele monedele membrilor celui de-al doilea triumvirat denota existența unui rafinament în arta monetăriei romane, care avea să-ți atingă apogeul în perioada Imperiului.

Perioada Imperiului. Împăratul Octavian Augustus a început baterea monedelor încă din perioada triumviratului, reluând emisii monetare din aur și argint din Asia și Hispania și undeva după anul 23 a. Chr. și la Roma. În anul 15 a. Chr. a creat o monetărie imperială la Lugdunum, care din anul 12 a. Chr. a fost unica sursă de monede de aur și argint. Baterea monedei de aur și argint devine o prerogativă exclusivă a împăratului. Octavian Augustus a reformat și sistemul monedelor de aramă. Este introdusă în circuit moneda de *alamă* (aliaj de cupru și zinc, numit de romani *aurichalcum*) care au format noi unități monetare:

Sesterțiul de alamă = 4 ași;

Dupondiul de alamă = 2 ași.

Monetăria senatorială de la Roma, dirijată de *triumviri monetalis*, furniza numai monede de cupru (așii și subdiviziunile sale) și din *alamă* (sesterții și dupondii), devenind o sucursală care producea numai mărunțiș, dar și-a păstrat acest privilegiu timp îndelungat, indicat pe monede prin inscripția SC – *Senatus Consultum*.

În linii generale coraportul nominalelor romane în această perioadă era următorul: 1 aureus = 25 denari = 100 sesterții = 200 dupondii = 400 ași.

Împăratul Octavian a realizat valoarea propagandistică a monedelor, care erau apreciate și de analfabeți. În cei 25 de ani de domnie de după lupta

de la Actium a bătut peste 400 de tipuri de monede care conțineau diferite demersuri ale activității sale, ex: recuperarea stindardelor capturate de parți, construcții, cuceriri etc. Octavian Augustus a reușit să lase moștenire o vistierie foarte bogată.

Împăratul Nero (54-68) micșorează greutatea denarului de argint de la 3,9 la 3,41 g (1/96 libră), aceasta dus și la micșorarea greutateii aureusului la 7,2 g (1/45 libră) de la 8,19 g. Tot pe timpul lui Nero în argintul pregătit pentru baterea monedelor începe să fie inclus o cantitate mai mare de metal străin, care a dus la scăderea calității/probei acestor monede. În anul 64 Nero a inițiat o nouă serie de monede de bronz, *aes* care au devenit cele mai rafinate monede în istoria monedelor romane. În perioada Imperiului timpuriu se dezvoltă portretistica monedelor romane, chipul împăraților începe să apară de aversul tuturor monedelor romane, uneori pe revers, fiind reprezentați și unii membri ai familiei imperiale. O manifestare a artei în această perioadă o constituie redarea idealistă a imaginii lui Augustus și a Liviei, dar și cea realistă a împăraților ulteriori. O straniețate a portretisticii pe monetăria romană o constituie faptul că cele mai importante portrete au fost plasate pe monedele de alamă, bătute în monetăriile senatoriale.

Evoluția de mai departe a denarului de argint după metal străin inclus este următoarea:

Nero – 5-10% aramă;

Traian (98-117) – 15%;

Marcus Aurelius (161-180) – 25%;

Commodus (180-192) – 30%...

Denarul de argint se devalorizează, ca rezultat cade cursul lui atât pe piața internă cât și pe cea externă. La limita secolelor II-III p. Chr. denarii împăraților din sec. I erau prețuiți de 2 ori mai scump. Pe timpul lui Septimius Severus denarul pierde în valoarea de argint, ea devenind sub 50% din monedă, restul fiind cupru, paralel, și *aureusul* își pierde din greutate.

Degradarea monedelor romane se observă foarte bine pe timpul împăratului Caracala (211-217), care și-a îndreptat reformele sale din 212 și 214/215 spre redresarea economiei. Anul 212 care aducea cetățenia romană tuturor locuitorilor imperiului de fapt conținea scopul sporirii numărului contribuabililor, după cum menționa încă Pliniu cel Bătrân în *Naturalis Historia*. Dio Cassius povestește că, împăratul Caracala cumpăra pacea și alianța de la barbari cu monede din aur și argint, iar romanilor le dădea monede false, ori din plumb acoperite cu argint, ori din arama acoperite cu aur (LXXXII, 14). Anul 214/215 în circulație se introduce o monedă de tip nou – *antonian*, după numele împăratului. Antonianul era mai greu ca

denarul, cântărea aproximativ 5,3 g (denarul = 3,4 g). Această monedă, inițial confecționată din argint, trebuia să circule alături de denar. Caracala credea că, în acest mod va reuși să scoată Imperiul din impas, dar realitatea a fost de altă natură, și această monedă a început să se deprecieze, scade din greutate până la 4,7 g, iar apoi și la confecționarea ei se introduce și aramă. Emisiile de bronz pe timpul lui Caracala erau: *asul*, *dupondiul* și *sesterțiusul*.

La mijlocul sec. III cantitatea de aramă în antonian ajunge la 96-98%, dar moneda oficial era considerată a fi din argint, pe timpul lui Galienus, denarul era de fapt o monedă de aramă suflată cu argint. Deprecierea monedei de aramă a scos practic din circulație monedele de aramă bătute în atelierele din partea de răsărit a Imperiului. În epoca lui Aurelian, Senatul pierde dreptul de a bate monedă, iar monetăria care-i aparținea a fost închisă.

Devalorizarea denarului în Imperiul Roman a dus la încălcarea raportului valorii monedelor de aur și argint. Ca rezultat Aureusul treptat dispăre din circulație și se transformă în mijloc de tezurizare, iar statul încetează să mai bată astfel de monede.

Toate tipurile monetare prezentate au supraviețuit până la reformele lui Dioclețian de la sfârșitul secolului III p. Chr. Împăratul Constantin cel Mare a introdus în circulație *solidusul* de aur, *miliarense* și *siliqua* de argint și *pecunia maiorina*, *centenionalis* și *nummus*. În număr relativ redus și neregulat, la finele perioadei Imperiului, au fost emise medalioane-monedă, cunoscute sub numele de *contoriat*.

Orașele grecești intrate sub stăpânirea romană au emis monede de bronz proprii (monede coloniale) care redau pe avers efigia și titulatura împăratului, iar pe revers zeitatea greacă și numele orașului în limba greacă.

Bibliografie:

Roman Imperial Coins, I-IX, Londra, 1923-1967.

Thompson R., *Early Roman Coinage*, Copenhaga, I-III, 1957-1961.

Kent J., Carson R., *Late Roman Bronze Coinage*, Londra, 1965.

Crawford M., *Roman Republic Coinage*, Londra-Washington, 1975.

ARGUMENTE NUMISMATICE PRIVIND PREZENȚA ARMENILOR ÎN CETATEA ALBĂ ÎNCEPÂND CU SECOLUL XIII

Valentin ARAPU

Problema primelor atestări documentare ale armenilor în spațiul românesc a fost analizată pe larg în istoriografie, în mod special de acest subiect au fost preocupați cercetătorii Grigore Goilav, Grigore Avakian, Hagop Djololian Siruni, Nicolae Iorga, Victor Spinei, Vlad Bănățeanu. Numărul redus de surse istorice sigure în domeniu a stat la baza apariției unor interpretări controversate și afirmații lipsite de o bază documentară temeinică. Depistarea primelor „amprente” ale prezenței și activității armenilor în Cetatea Albă reprezintă un aspect important al armenologiei contemporane. Informațiile oferite de izvoarele scrise din secolele XIII-XIV, reprezentate printr-un număr redus de inscripții funerare și monede, nu oferă nici pe departe un răspuns relevant la întrebarea: când totuși au fost atestați primii armeni printre locuitorii Cetății Albe?

Referindu-se la întregul spațiul moldav, H.Dj. Siruni era convins „că Armenii erau deja așezați în Principat în mod compact înainte chiar de descălecare” așezându-se în cele șapte orașe ale Moldovei – Suceava, Cetatea Albă, Galați, Vaslui, Iași, Botoșani și Hotin. Autorul este convins că armenii veniți pe teritoriul Moldovei erau originari din Ani – „locul de pornire a pribegilor” – o parte au venit prin Crimeea și Polonia, iar ceilalți „au venit pe mare, în Moldova și bazinul danubian, spre a trece în Galiția, Podolsk și celelalte regiuni ale Poloniei”. În anul 1060, armenii din orașul Ani și împrejurimi, au fost nevoiți, din cauza invaziilor străinilor, să i-a calea pribegiei, îndreptându-se spre Polonia și Moldova. Un nou val de emigrare are loc în anul 1064, fiind cauzat de invazia armatei selecuzilor lui Alp-Arslan/Alpaslan și devastarea capitalei Ani. În anul 1239 teritoriul armean a fost pustiit de tătari și „puțini au putut să scape și să fugă spre țări îndepărtate”. Aproximativ în anul 1313, în urma unui cutremur dezastruos, „o nouă caravană de armeni” emigrează în Moldova. Ultima emigrare a armenilor din Ani este menționată în anul 1342, cauza principală fiind reocuparea capitalei de către perși. Este semnificativ și faptul că primii refugiați din Ani, în marea lor majoritate erau reprezentanți ai aristocrației, aducând cu ei „tot ce poporul armean avea mai select fie ca moravuri, fie ca obiceiuri și datini” și „formând un nucleu ales”. Armenii săraci și țăranii „au rămas lipiți de glebă” pe când cei „cu dare de mână au plecat din țara lor pentru ași salva viața, credința strămoșească și averea”. La mijlocul secolului al XIV

„coloniile armenesti din Moldova formau nuclee importante chiar înainte de întemeierea principatelor”.

Printre primii autori care au încercat să stabilească cea mai veche atestare cronologică a armenilor în Cetatea Albă a fost Grigore Goilav. În studiul „Bisericile Armene de prin Țările Române” acest autor afirma că în Cetatea Albă a descoperit o piatră de mormânt cu o inscripție în limba armeană pe care o data cu anul 967. Profesorul Grigore M. Avakian a pus la îndoială această datare atât de timpurie, considerând că stabilirea armenilor în Cetatea Albă trebuie raportată la finele secolului XIV, anume atunci ei au devenit o concurență serioasă pentru negustorii genovezi în bazinul Mării Negre.

Într-un alt studiu – „Armenii ca întemeietori de orașe în partea de răsărit a Europei” – Grigore Goilav susținea că „în Moldova și Muntenia ei (armenii – n. a.) par a fi venit pe la 1046 d. Chr. când împăratul bizantin Monomachus a invadat Armenia”.

Cercetătorul Victor Spinei ajunge la următoarea concluzie: „informațiile izvoarelor istorice și arheologice converg în a fixa începuturile Cetății Albe ca oraș medieval în a doua jumătate a secolului al XIII-lea”. „Cea mai veche atestare scrisă certă a Cetății Albe” (Malvocastro) datează cu 8 mai 1290 și reprezintă un act prin care un anume Giacomo di Finale confirma că a primit o sumă de bani „la Cafa, de unde urma să plece spre portul de la limanul Nistrului și apoi la Constantinopol (*ad partes Malvocastri et deinde in Constantinopolim*)”. În secolul următor Cetatea Albă va deveni un centru important de colectare a grâului din arealul pontic, fapt confirmat în tratatul de comerț al florentinului Francesco Balducci Pegolotti și de către cărturarul armean din secolul XVIII Hugas Ingigian care relatează că împrejurimile Akkermanului „sunt foarte fertile” și „produc grâu mult și bun”.

Descriind cimitirele armenesti din Basarabia, cercetătorul Gheorghe Bezviconi constata că „biserica armenescă și mormintele din jurul” Cetății Albe „datează din secolul XIV”. Oricum, Nicolae Iorga era convins că în Cetatea Albă până la căderea ei în mâinile turcilor în anul 1484, locuiau mai mulți armeni decât în localitățile Suceava, Siret, Hotin, Iași, Roman, Vaslui, Botoșani luate împreună.

În anul 1923 Grigore Avakian, aflându-se la Cetatea-Albă unde pe atunci „se lucra la adâncirea portului de acolo”, a „găsit” în fâșia „de nisip depus în fața cetății” o monedă armenescă de bronz. Ulterior Gr. Avakean a mai depistat două monede armenesti, „găsite” de asemenea la Cetatea Albă, în colecțiile particulare a lui Cristofor S. Cinarov și Sarkis G. Calpacci. În urma descoperirilor realizate spectrul surselor istorice în domeniul cercetat a fost

extins pe baza informațiilor noi oferite de trei piese numismatice emise de regii Armeniei Mici sau Ciliciene.

Regatul armenilor din Cilicia a existat între anii 1080-1385, fiind cucerit de către mamelucii egipteni. După Nicolae Iorga, Armenia ciliciană „a dăinuit aproximativ între anii 1100-1400”, iar peste Marea Neagră armenii au trecut prin secolul al XIV-lea în Crimeea, stabilindu-se în Cafa. Istoria Armeniei Ciliciene a cuprins în sine și o sinteză dintre elementele armean și cel francez, fapt explicat prin impactul cruciadelor. Primul „rege al Armenilor” a fost Leon Magnificul. Regatul Armeniei Mici a fost șters de pe hartă în anul 1375.

La Cetatea Albă au fost descoperite trei monede puse în circulație de regii armeni Hetum I (1226-1270) și Hetum II (1289-1294, 1295-1296, 1299-1305) ai Ciliciei. Prima monedă depistată de Grigore Avakian este o monedă armenească de bronz bătută de regele Hetum I din Cilicia. Pe fețele monedei sunt prezente următoarele inscripții: Av. † HETUM TACAVOR HAIOTȚ (Av. † HETUM REGE AL ARMENILOR); Rs. † ŞINEAL I CAGHACĂN I SIS (Rs. † BĂTUT ÎN ORAŞUL SIS).

Cea de-a doua monedă Grigore Avakian a depistat-o în „colecția d-lui Cristofor S. Cinarov” care ar fi găsit-o cu „15-20 de ani în urmă”. Moneda a fost emisă pe timpul uneia dintre cele trei domnii a regelui Hetum al II-lea în Cilicia, având următoarele inscripții pe ea: Av. [† HETUM T]ACAVOR HAIOTȚ (Av. [† HETUM R]EGE AL ARMENILOR); Rs. † ŞINEAL I CAGHACĂN I SIS (Rs. † BĂTUT ÎN ORAŞUL SIS).

Moneda a treia se conținea în colecția lui Sarkis G. Calpacci, reprezenta o monedă de argint, „mai puțin fericit conservată”, din timpul regelui „Hetum I înfățișat pe reversul monedei împreună cu soția sa regina Isabela, fiica lui Leon I, de la a doua sa soție Sibila, fiica lui Amaury de Lusignan, rege al Ciprului”, purtând următoarele inscripții: Av. † H[E]TUM TACAVO[R] (Av. † H[E]TUM REGE AL); Rs. † CAROGH[U]T[EAN] HAI[OȚ] (Rs. † REGATUL[UI] ARM[EAN]).

Grigore Avakian afirma că chiar dacă nu existau „știri sigure ale apariției” armenilor „în celelalte regiuni ale Moldovei la Cetatea-Albă, însă ei apar „dacă nu în secolul XII-lea, în al XIII-lea în orice caz”. Monetele armenești găsite acolo „sunt dovadă destul de serioasă, dacă nu ținem seamă de biserica armenească din Cetatea-Albă, unică în toată țara prin forma-i de bazilică și mult anterioară epocii apariției primului domn Moldovean în Cetatea-Albă, Alexandru cel Bun”.

Monedele vehiculate de Grigore Avakean puteau fi aduse în Cetatea-Albă nu neapărat de către negustori armeni, cu același succes ele puteau nimeri în localitate prin intermediul negustorilor genovezi sau bizantini care întrețineau legături comerciale directe sau de tranzit cu regatul armean

din Cilicia. Gh. Brătianu afirma că aceste monede puteau fi aduse doar de negustorii străini. Referindu-se la aceste monede armenesti, H.Dj. Siruni admitea că ar fi „aduse poate chiar de negustorii armeni, nu numai de cei streini, cum crede d-l Gh. Brătianu”.

Atestarea monedelor armenice la Cetatea-Albă într-o perioadă atât de timpurie nu demonstrează în mod vădit că ar fi existat o comunitate armenică în acest centru. Prezența armenilor în Cetatea Albă, începând cu secolul al XIII-lea, este confirmată doar parțial de sursele numismatice, arheologice și paleografice. Faptul că Cetatea Albă își are începuturile sale „ca oraș medieval în a doua jumătate a secolului al XIII-lea” ne face să presupunem că anume atunci erau atestați primii armeni în acest centru urban. Este cunoscut bine și faptul că armenii se stabileau în mediul urban, acolo unde aveau garanții de trai și securitate din partea autorităților publice. Deși, cele trei monede emise de regii Armeni Mici în secolul al XIII-lea, au fost atestate în Cetatea Albă de către Grigore Avakian, totuși nu există o certitudine deplină asupra faptului prezenței unei comunități armenice subînțelegem mai multe elemente constitutive: cartier, piață, biserică, cimitir etc. Astfel, prezența unor armeni în Cetatea Albă pe parcursul secolului XIII, este confirmată doar parțial prin piesele numismatice descoperite și puse în circuitul științific de către Grigore Avakian.

Bibliografie:

Avakian G.M., *Trei monede ale regilor armeni găsite la Cetatea Albă*, în: „Buletinul Societății Numismatice Române. Revistă pentru numismatică și științele auxiliare” (BSNR), Sub îngrijirea lui Constantin Moisil, XIIX, București, Tipografia Curții Regale F. Göbl FII, 1924, Nr. 49-50, p. 10-14.

Avakian G.M., *Rectificări și adăogiri: Cetatea Albă*, i: „ANI. Revistă de cultură armeană”, anul I, vol. III, București, iulie, 1936, p. 75-80.

Bănățeanu V., *Armenii în istoria și în viața românească*, București, Tipografia Lito țaranu, 1938, 58 p. + 2 planșe.

Bezviconi Gh., *Morminte armenesti dintre Prut și Nistru*, în: „ANI”, București, Tipografia „Carpați”, 1941, p. 389-393.

Brătianu Gh., *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă. Contributions à l'histoire de la domination byzantine et tatar et du commerce génois sur le littoral roumain de la Mer Noire*, Universitatea din Iași, București, 1935, 195 p.

Doru I., *Biserica și comunitatea armenică din Roman*, București, Editura Zamca, 2009, 95 p. + 32 planșe.

Goilav G., *Armenii ca întemeietori de orașe în partea de răsărit a Europei*, Extras din „Revista de Istorie, Arheologie și Filologie” (RIAF), Volumul X, Fasciculul pe trimestrul II, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1909, 21 p.

Goilav G., *Bisericile armene de prin țările Române*, în: “RIAF”, vol. XII, Partea I, București, 1911, p. 457-465.

Ingigian H., *Dobrogea și Basarabia. Descris de un geograf armean. Cadâlacul din Ackerman*, în: „ANI”, anul II, volumul IV, București, aprilie-iunie, 1938, p. 65-66.

Iorga N., *Armenii și românii: O paralelă istorică*. Extras din: „Analele Academiei Române”, Seria II. Tom XXXVI, „Memoriile secțiunii istorice”, București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, 39 p.

Iorga N., *Brève Histoire de la Petit Arménie. L'Arménie Cilicienne. Conférences et recit historique (Ouvrage orné de planches)*, Paris, Librairie Univesitaire J. Gamber, 1930, 157 p.

Siruni H.Dj., *Cronica Armenilor din țările române. Partea I (sec. X-XIII)*, în: „ANI”, anul I, vol. I, decembrie, București, 1935, p. 68-73.

Siruni H.Dj., „*Țara voievodului Ștefan*” (*Pe marginea unui manuscris armenesc scris în 1460 la Cetatea-Albă*). Extras din Anuarul „ANI”, București, Tipografia „Carpați”, 1941, 25 p. + 8 planșe.

Spinei V., *Comerțul și geneza orașelor din sud-estul Moldovei (secolele XIII-XIV)*, în: „Analele Brăilei”, Serie Nouă, an. 1, nr. 1, Brăila, 1993, p. 171-236.

Spinei V., *Moldova în secolele XI-XIV*, Chișinău, 1994, 495 p.

CU PRIVIRE LA DESCOPERIRILE MONETARE DIN CIMITIRUL BISERICII ADORMIREA MAICII DOMNULUI DE LA CĂUȘENI

Ion TENTIUC, Valeriu BUBULICI

În anii 2002 și 2004, în cadrul unui proiect de restaurare a Bisericii Adormirea Maicii Domnului din Căușeni, în curtea lăcașului au fost efectuate câteva sondaje arheologice. Cercetările arheologice întreprinse în exteriorul bisericii și lângă zidul de incintă și-au propus de a stabili datarea elementelor alcătuitoare ale ansamblului. În această ordine de idei de un real folos sunt piesele de numismatică descoperite în complexele funerare sau în stratul cultural. Menționăm că primele încercări de cercetare cu caracter arheologic, în interiorul bisericii Adormirii Maicii Domnului din Căușeni, au fost efectuate

în anul 1877 de către Elefterie Mihalevici (Курдиновский 1918, 62-79). Acesta a efectuat câteva sondaje în naosul, pronaosul și altarul bisericii.

Câteva tentative de consolidare și restaurare a bisericii s-au întreprins deja în prima jumătate a secolului al XX-lea (1907-1908, 1930). În perioada sovietică, spațiul interior al bisericii a fost utilizat în scopuri gospodărești (uscătorie de fructe, depozit etc.), fapt ce a condus la prejudicierea serioasă a picturii murale din interior lăcașului. Edificarea în imediata apropiere a bisericii a unor case cu mai multe nivele, a condus la ridicarea nivelului apelor freatice și la inundarea interiorului bisericii, unica din spațiul românesc cu podeaua adâncită.

În anii 1967-1970 în curtea lăcașului au demarat lucrări de drenare în vederea protejării bisericii de apele freatice. S-au efectuat și anumite lucrări, superficiale, de consolidare a fundației edificiului. În anii 1980 și 1982-1983 lucrările de conservare au fost reluate. A fost utilizată în exclusivitate tehnica mecanizată. Ca rezultat au fost distruse mai multe morminte din cimitirul adiacent. În anii 1990-1992 au fost reluate lucrările de drenare a spațiului din jurul bisericii. Totodată, au fost realizate anumite lucrări de consolidare a temeliei edificiului, conduce de inginerul C. Pavelescu de la București.

În procesul investigațiilor arheologice din vara anilor 2002 și 2004 s-a constatat că lucrări din perioada modernă au afectat iremediabil straturile culturale și au distrus cea mai mare parte a cimitirului de lângă biserică. Cu toate acestea, în urma cercetărilor din curtea lăcașului, au mai fost descoperite 32 morminte și resturile unui cavou de piatră. În 14 morminte au fost descoperite 18 monede. Din punct de vedere al perioadei cronologice acestea cuprind secolele XVI-XIX, dintre care cea mai timpurie a fost emisă în anul 1520 (*ante quem non*), iar cea mai tardivă în anul 1815.

Mormântul nr. 1/2002 Din scheletul care aparținea unui copil s-au păstrat doar oasele craniului, porțiuni de la coloana vertebrală și oasele membrelor anterioare. În regiunea toracelui a fost descoperit o monedă (fig. 1/1). Prezintă un dinar de argint, bine conservat, rupt marginal, cu un mic fragment lipsă. Pe avers avea aplicată inscripția: **REX LEOP DC**; pe revers: **1678 PATRONA HUNGA**. Moneda are diametrul de 15,1 mm și greutatea de 0,2 g. Pare să fi fost emisă la Buda în Ungaria (Imperiul Romano-German), de către Leopold I (1657-1705) (cf. nr. 1506 la Lajoș Huszár).

Mormântul nr. 2/2002 Defunctul era întins pe spate, fiind amplasat în lungul peretelui bisericii. Pe oasele toracelui a fost descoperită o monedă. Starea de conservare este foarte precară, moneda fiind fragmentată. Un fragment de aproximativ ¼ este lipsă. Moneda este prevăzută cu perforație. Are diametrul de 1,5 cm. Prezintă un dinar unguresc de argint din secolul al XVI-lea, fără a se putea preciza emitentul.

Mormântul nr. 6/2002. Defunctul era întins pe spate, era orientat cu capul spre vest și picioarele spre est. Pe oasele toracelui a fost descoperită o monedă de argint perforată. Moneda este bine conservată, însă ruptă marginal (fig. 1/2). Prezintă o para cu diametrul de 15 mm și greutatea de 0,1 g. Aparține Imperiului Otoman, este bătută la Istâmbol de către Mustafa al III-lea (1757-1777 = Hegira anii 1171-1191). Moneda permite datarea mormântului cu sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea.

Mormântul nr. 7/2002 Defunctul era întins pe spate și orientat cu capul spre vest. Pe oasele toracelui a fost descoperită o monedă de argint în stare foarte proastă de conservare. Din monedă s-a păstrat 1/3 din suprafață, aceasta fiind puternic fragmentată. Prezintă un dinar, bătut în Ungaria. Este datată în secolul al XVI-lea.

Mormântul nr. 3/2004. Aparține unui copil care avea plasate brațele pe piept. În regiunea toracelui au fost descoperite trei monede, o mărgică și două cochilii de scoică. În lungul oaselor brațului stâng au fost descoperite rămășițe de stofă de culoare verde. 1. Monedă de argint, în stare deplorabilă. Moneda are greutatea 0,08 g – neprecizată, posibil de sec. XVIII. 2. Monedă de bronz, perforată, bine conservată. Pe avers avea aplicată inscripția: **R ... HEN PFENNIG ASTA -?**; pe revers: **MINERVA**. Moneda are diametrul de 18 mm și greutatea de 0,48 g. Locul emisiei și datarea este neprecizată (fig. 1/3). Moneda a fost folosită în calitate de pandantiv. 3. Monedă de bronz, perforată, ruptă marginal, cu fragmente lipsă. Pe avers avea aplicată inscripția: **REXI ... DUIXVI...GT-?**; pe revers: **RECH : PEHN L**. Moneda are diametrul de circa 15 mm și greutatea de 0,15 g. Locul emisiei și datarea sunt neprecizată (fig. 1/4). Moneda a fost folosită drept pandantiv.

Mormântul nr. 6/2004. Scheletul unui matur era întins pe spate, iar brațele, îndoite din cot erau amplasate diferit. În partea stângă a bazinului a fost descoperită o monedă de cupru (2 kopeïki), Rusia, Alexandru I, 1815 (fig. 1/6).

Mormântul nr. 7/2004. Defunctul era întins pe spate, avea brațele situate pe piept. În partea SV a sicriului, pe fundul gropii funerare, a fost descoperită o monedă, iar în umplutura gropii au fost găsite două fragmente de ceramică premodernă. Moneda prezintă o para de argint, bine conservată: (Imperiul Otoman) Mustafa III (1757 – 1774), are diametrul de 15,2 mm și greutatea de 0,4 g (fig. 1/5).

Mormântul nr. 9/2004. Scheletul unui copil era întins pe spate, avea brațele îndoite în cot și amplasate pe piept. În zona toracelui au fost descoperite două monede. Tot aici, la 10 cm spre dreapta de oasele craniului, pe fundul gropii, a fost descoperit un arșic. 1. Moneda prezintă un dinar de argint, perforat, în stare proastă de conservare. Pe avers avea aplicată inscripția:

LEOP · D · G ...; pe revers: **...ONA HUNGA 1687**. Moneda are diametrul de 15 mm și greutatea de 0,37 g. A fost emisă la Kremnica, în Ungaria (Imperiul Romano-German), de către Leopold I (1657-1705) (fig. 1/8). Prezența găurii de prindere mărturisește că moneda a fost folosită în calitate de pandantiv (cf. nr. 1509, după Lajos Huszár). 2. Monedă de argint, foarte uzată. Pare să fie tătărească de secolul al XVII-lea (?). Diametrul este de 9 mm și greutatea de 0,15 g (fig. 1/7). Moneda se afla în mâna dreaptă a defunctului.

Mormântul nr. 10/2004. Defunctul era întins pe spate, cu brațele îndoite în cot și amplasate pe abdomen. În mâna dreaptă a fost descoperită o monedă, iar în regiunea abdomenului – o cataramă de fier. Monedă de argint foarte uzată. Pare să fie tătărească de secolul al XVII-lea (?). Diametrul de 8 mm și greutatea de 0,2 g (fig. 1/15).

Mormântul nr. 12/2004. Scheletul era întins pe spate, avea brațele îndoite din cot și amplasate diferit: brațul drept era depus pe abdomen, iar stângul – pe piept. În zona brațelor au fost descoperiți câteva pandantive în formă de clopoței. După poziția lor se poate presupune că erau cusute la manșetele hainei, câte 15 bucăți de fiecare parte. În regiunea toracelui a fost găsită o monedă. Moneda de bronz, foarte uzată, ruptă marginal, cu fragmente lipsă. Nedeterminată. Are diametrul de circa 17 mm și greutatea de 0,25 g (fig. 1/14).

Mormântul nr. 15/2004. Scheletul unui copil era întins pe spate, cu brațele îndoite în cot și amplasate pe piept. Membrile inferioare erau întinse paralel. În regiunea manșetelor au fost găsite mărgelile mărunte de sticlă, iar pe cutia toracică două monede. 1. Moneda prezintă un aspru de argint, perforat, bine conservat: (Imperiul Otoman) Ahmed III (1703-1730). Are diametrul de 11 mm și greutatea de 0,18 g (fig. 1/9). Moneda a fost folosită în calitate de pandantiv. 2. Moneda prezintă un duarius de argint, în stare uzată, ruptă marginal, cu mici fragmente lipsă. Pe avers avea aplicată inscripția: **LEOP · D · G ... H · B · REX** ; pe revers: **P H · DUARIUS 170...** Moneda are diametrul de 14 mm și greutatea de 0,32 g. A fost emisă la Kremnica, în Ungaria (Imperiul Romano-German), de către Leopold I (1657-1705) (fig. 1/10). Moneda se afla în mâna dreaptă (cf. nr. 1500, după Lajos Huszár).

Mormântul nr. 16/2004. Defunctul era întins pe spate. Brațele îndoite din cot erau amplasate pe piept. Între cutia toracică și brațul stâng a fost găsit un fragment de monedă, iar pe tibia stângă un obiect de os. Fragment de monedă de argint, cu urme de perforație. Pe o parte s-a păstrat următoarea inscripție aplicată: **FERD ...O**; pe alta: **PAT ...** (fig. 1/11) (cf. nr. 949, Lajos Huszár, dinar, Kremnica, anul 1530).

Mormântul nr. 18/2004. Scheletul unui copil era întins pe spate, avea brațele îndoite în cot și amplasate pe piept. Membrile inferioare erau

întinse paralel. În mâna dreaptă a fost găsită o monedă. Moneda prezintă un dinar de argint, cu urme de uzură. Pe avers avea aplicată inscripția: **RUD · II · RO · I · S · AV · G · H · B · R**; pe revers: **PATR · 1597 · HUNG**. Moneda are diametrul de 14,8 mm și greutatea de 0,34 g. A fost emisă la Kremnica, în Ungaria (Imperiul Romano-German), de către Rudolf II (1576-1608) (fig. 1/16) (cf. nr. 1059, după Lajos Huszár).

Cavoul. Resturile unui cavou din piatră au fost descoperite la adâncimea cuprinsă între 66 și 181 cm. În umplutura cavoului a fost depistată o monedă. Posibil că ea provine din mormântul 13, distrus în timpul construcției cavoului. Moneda prezintă un dinar de argint, perforat, ruptă marginal, cu fragmente lipsă, în stare bună de conservare. Pe avers avea aplicată inscripția: **...NAND · D...**; pe revers: **...NGA...** Moneda are diametrul de 13,6 mm și greutatea de 0,2 g. A fost emisă la Kremnica, în Ungaria (Imperiul Romano-German), de către Ferdinand I (1526-1564) (fig. 1/12) (cf. nr. 935, după Lajos Huszár).

În stratul cultural a fost depistată o monedă care, posibil, a nimerit în strat dintr-un mormânt distrus. Moneda prezintă un dinar de argint, perforat, rupt marginal, cu fragmente lipsă în locul perforației, în stare bună de conservare. Pe avers avea aplicată inscripția: **LVDOVICVS * ...VNG... * ...520**; pe revers: **PA...VNGARIE**. Moneda are diametrul de 15 mm și greutatea de 0,4 g. A fost emisă la Kremnica, în Ungaria (Imperiul Romano-German), de către Ludwig II (1516-1526) (fig. 1/13) (cf. nr. 841, după Lajos Huszár).

Concluzii. Analiza materialelor acumulate în procesul investigațiilor arheologice din campaniile anilor 2002 și 2004 a permis de a trage unele concluzii privind succesiunea straturilor culturale și evoluția cimitirului din jurul bisericii vechi din Căușeni.

Corelarea succesiunii stratigrafice și a materialelor depistate în straturile de cultură neafectate de lucrările de teren și cele din complexele închise a permis formularea ipotezei că *temelia bisericii de piatră* a fost pusă în prima jumătate a secolului al XVI. Spre aceasta înclină depistarea unui strat cultural cu resturi de construcție amplasat pe sol nivelat, încadrat în intervalul cronologic indicat. De la acest nivel au fost efectuate mai multe înmormântări, datate cu monede din primul sfert al sec. XVI-lea. Menționăm că morminte datate cu monede din secolul al XVI-lea (anii 1520, 1530, 1560) au fost descoperite în toți anii când s-au făcut investigații – 1967-1968, 2002 și 2004. Aceste achiziții permit de a constata că în curtea bisericii înhumările se efectuau, probabil, încă de la începutul secolului al XVI-lea. Observațiile din timpul cercetărilor au permis a depista că mormintele din această perioadă (secolul XVI) sunt orientate diferit de cele din secolele ulterioare (XVIII-XIX). Aceasta presupune existența pe acest loc a unui cimitir, care, posibil,

era amplasat în jurul sau în apropierea unui alt edificiu de cult (probabil *biserica de lemn* menționată în pisană din interiorul bisericii de zid).

Atragem atenția că mormintele din secolul al XVI-lea respectă exact orientarea est-vest. Pe de altă parte, înmormântările efectuate în secolele XVIII-XIX, urmează orientarea bisericii de piatră actuală cu hramul Adormirea Maicii Domnului. Aceasta, după cum s-a constatat, are o abatere de circa 50° de la axa est-vest. Totodată menționăm că s-ar putea ca piatra

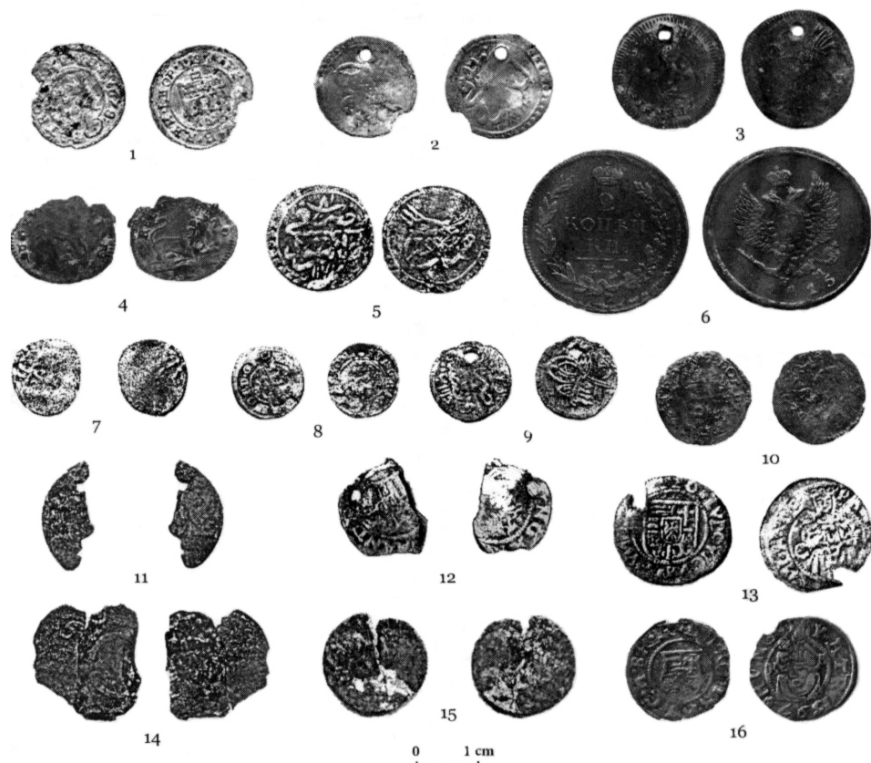

Fig. 1. Monede din cimitirul Bisericii „Adormirea Maicii Domnului” din Căușeni descoperite în anii 2002 și 2004: 1 - monedă din mormântul 1/2002; 2 - monedă din mormântul 6/2002; 3-4 - monede din mormântul 3/2004; 5 - monedă din mormântul 7/2004; 6 - monedă din mormântul 6/2004; 7-8 - monede din mormântul 9/2004; 9-10 - monede din mormântul 15/2004; 11 - monedă din mormântul 16/2004; 12 - monedă din cavou/2004; 13 - monedă din strat/2004; 14 - monedă din mormântul 12/2004; 15 - monedă din mormântul 10/2004; 16 - monedă din mormântul 18/2004.

funerară descoperită la Căușeni, amintită în literatura de specialitate, cu datare din secolul al XIV-lea, să aparțină anume acestui cimitir (Gonța 1989, 27, nota 29).

Un al doilea nivel consistent de resturi de construcție a fost depistat în straturile superioare, datate aproximativ cu mijlocul secolului al XVIII-lea. De el este legată și groapa de var descoperită în partea de est, lângă zidul (gardul) de incintă al bisericii. Alte două straturi, intermediare, din cauza lipsei de materiale certe de datare nu au o ancorare cronologică sigură. Se pare ca anumite lucrări de restaurare/reconstrucție să fi avut loc către sfârșitul secolului al XVI-lea – începutul secolului al XVII-lea. La mijlocul și în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, dar și mai târziu, curtea bisericii a fost utilizată pentru înmormântarea defuncțiilor, perioadă care corespunde celei de a doua etape de funcționare a bisericii.

Așadar, reieșind din orientarea lor pe axa est-vest, mormintele pot fi partajate în două faze cronologice diferite. Inițial acestea erau efectuate la o distanță apreciabilă de zidul bisericii și erau orientate exact pe est-vest, după care, în secolul al XVIII-lea, acestea erau înhumate urmând orientarea axei bisericii actuale de zid, care are, după cum am menționat, o abatere de circa 50° spre nord.

Orientarea și poziția defuncțiilor înhumați în curtea bisericii Maicii Domnului de la Căușeni se înscrie în ritualul creștin de înhumare. În prima fază înmormântările se făceau fără utilizarea sicriului (resturi ale acestora nu au apărut în săpătură). Situația nu se repetă însă în faza ulterioară când sunt identificate resturi de sicrie în toate mormintele târzii.

Bibliografie:

Bâzgu E., Tentiuc I., *Datarea bisericii Adormirea Maicii Domnului – o problemă deschisă*, in: Patrimoniul cultural al județului Tighina, Chișinău, 2003, p. 38-54.

Bubulici V., Kurceatov S., *Raport științific privind cercetările arheologice de salvare în curtea Bisericii Adormirea Maicii Domnului din Căușeni (anul 2004)*, Chișinău, 2005, Arhiva MNAIM, nr. de inventar 429.

Bubulici V., Kurceatov S., *Cercetările arheologice de salvare în curtea Bisericii Adormirea Maicii Domnului din Căușeni în vara anului 2004*, in: Revista Arheologică s.n. 2, vol. I, 2005, p. 402-416.

Gonța Al., *Legăturile economice dintre Moldova și Transilvania în secolele XIII-XVII*, București, 1989.

Huszár L., *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute*, München, 1979.

Kurđinovskij V., *Drevnjaja Uspenskaja cerkov`*, in: Trudy Bessarabskogo cerkovnogo istoriko-arheologičeskogo obščestva, t. X, 1918, c. 62-79.

Makarov G., *Materialy šurfov i zondažej. Cerkov` Uspenija v g. Noveje Kaušany Moldavskoj SSR*, in: *Materialy vsesojuznogo proizvodstvennogo naučno-restavracionnogo kombinata Ministerstva Kul`tury SSSR za 1968-1970 gg.*, Kišinev, 1971. Arhiva AȘP „Restauratorul”, nr. de inv. 119/4.

Remenko G., Dergacev V., *Restaurarea unui monument de arhitectură*, in: *Cultura*, 23 decembrie 1967.

Remenko G., Dergacev V., *Vălul ceții se ridică (date noi cu privire la un monument)*, in: *Cultura*, 2 (1174), 6 ianuarie 1968.

Tentiuc I., Cereteu I., *Raport științific privind investigațiile arheologice din anul 2002 la Biserica Adormirea Maicii Domnului din Căușeni, Chișinău*, 2003. Arhiva MNAIM, nr. de inventar 510.

Zbârnea T., *Reactualizări și reconsiderări valorice*, in: *Patrimoniul cultural al județului Tighina, Chișinău*, 2003.

„AURUL LUI MANUC BEY” LA HÂNCEȘTI, ÎNTRE LEGENDĂ ȘI REALITATE

Elena ARCUȘ-JANTOVAN

Înainte de toate, trebuie de menționat că la baza acestei lucrări au fost câteva întrebări și anume: cine era Manuc Bey? cum a dobândit comoara? care sunt legendele și istoriile reale despre el? ce legătură are Hânceștiul și ieșirile subterane cu averea sa? se mai crede în existența comorii și se mai caută aceasta?

Voi începe cu ideea că, rolul istoric al lui Manuc Bey (1769-1817) a fost interpretat în istorie și pozitiv și negativ. De exemplu B. Căuș în *Dicționarul* său îl caracterizează ca fiind: „*un om politic, diplomat și om de afaceri, bei al împăratului otoman și prinț al Moldovei, care prin însușirile sale naturale și prin ascuțita sa abilitate diplomatică a adus servicii atât Rusiei, cât și Turciei, pe când acestea erau în război.*” Alții rolul său îl interpretează puțin sub alt unghi, A. Moraru scrie un articol ce îl intitulează *Manuc-bei: Diplomat și trădător*, în care scrie despre acesta că: „*Se spune, că a fost otrăvit cu o substanță, care crește tensiunea arterială și care e greu de depistat... Astfel, au fost pedepsiți toți trădătorii, care au servit interesele Imperiului rus*”.

În fiecare lucrare despre Manuc Bey este prezent un detaliu și anume cel legat de bogățiile acestuia, pe lângă activitățile economice, toate discuțiile se îndreptau spre soarta averii stăpânului lui Mustafa Bairactar, pe care Manuc ar fi furat-o. Este știut că Manuc a fost apropiat cu Mustafa și era la curent

cu multe din lucrurile ce țineau de activitatea lui. R. Gordin, în romanul său, scria că, *Bairactar l-a primit pe Manuc în moștenire de la Teresenicli-Oglu împreună cu puterea și bogățiile*, iar vorbindu-se despre o scrisoare transmisă de la Mustafa s-a menționat precum că aceasta e scrisă de Manuc, iar Bairactar pune doar pecetea. Gh. Bezviconi încearcă să răspundă dacă Manuc a fost sau nu răpitorul averilor lui Mustafa Bairactar, afirmând că: „*Probabil că nu! În primul rând, averea Beiului era întotdeauna confundată de Pașă cu propria lui vistierie. Apoi, Bairactar, de câteva luni locuia la Constantinopol și după obiceiul timpului, desigur a adus cu el și bogăția sa bănească, aurul și pietrele prețioase. Dacă nu s-a găsit acest tezaur, a trebuit să piară în flăcările și jaful palatului său. În sfârșit, Manuc Bey, care se grăbea în fugă la Rușciuc, oare putea, fiind urmărit să transporte o avere întreagă? Între multiplele legende despre răpirea averii Vizirului, am auzit una, care afirmă că din Constantinopol pe atunci a plecat un vas încărcat cu butoaie de pește, pline cu aur, și că Bairactar era pregătit și el de fugă, încât Manuc a trebuit să aducă la îndeplinire numai un plan preconcepțuit. Nu sunt însă dovezi, iar pe de altă parte, de ce Beiul n-a plecat și el cu vasul acela, dacă exista. Era în orice caz mai sigur. Și chiar dacă ar fi luat ceva, considerăm că era cel mai în drept să-l moștenească pe vizirul Mustafa Bairactar. Manuc Bey era un om prevăzător. Încă de pe timpul lui Teresenicli-Oglu el își trecuse o parte din bogății în Valahia.*”

O opinie asemănătoare cu cea a lui Gh. Bezviconi o are și Ș. Ionescu care, descrie noaptea în care a fost ucis Mustafa, când s-ar fi furat comoara, subliniind că Mustafa ar fi fugit: „... speriat, umil, laș poate, își părăsi apartamentul său și însoțit de una din sclavele lui favorite și de un eunuc negru, încărcat cu pungile pline cu nestemate și aur... După ce luptele au luat sfârșit iar din palatul viziral nu mai rămăseseră decât ruine și cenușă, mai mulți constantinopolitani se strecurară printre ruine căutând aur... se aflară într-o încăpere unde, printre dărâmături, zăceau trei cadavre, iar alături de ele erau niște pungi de aur și bijuterii... Manuc Bey bănuia că va fi căutat pretutindeni întrucât toată lumea era convinsă că el ar deține averile Bairactarului. Ceea ce însă nu era adevărat. Manuc Bey era atât de bogat încât nu-l puteau tenta bogățiile Bairactarului care, nu erau prea mari, de vreme ce avea nevoie și de banii prietenului său.” Contemporanul lui Manuc, Conte de Langeron (1763-1831) este de altă opinie, în memoriile sale scrie: “*După moartea lui Mustafa Bairactar s-a observat că un armean numit Manuc-Bei, care era vistierul și deținătorul secretelor și a bogățiilor sale, s-a salvat și a venit la Rușciuc. El a confiscat toate comorile lui Mustafa și se duse în București.*”

Alții pe lângă atribuirea furtului lui Manuc Bey au încercat chiar să explice ce s-a întâmplat cu aurul său, spre exemplu E. Zamura și O. Vlasova, care insistă că comoara ar fi fost ascunsă în Hâncești, iar mai târziu a fost găsită de către Gr. Kotovski, care ar fi ascuns-o în catacombele din Odesa. Astfel, vedem că locația comorii apare nu doar în Hâncești, dar și în Odesa, iar după alte versiuni chiar și în Chișinău. Adepții părerii despre preluarea comorii de către Kotovski, explică că Kotovski l-a avut naș de botez pe Grigore Mirzoian – ultimul descendent din familia lui Manuc Bey. Grigore Mirzoian a fost cel care l-a educat pe Kotovski, rămas orfan devreme, și sigur în mediul familiei se discuta despre comoară. Ulterior Kotovski, în permanență căuta să se întoarcă la moșia acestora, uneori riscând chiar și libertatea și respectiv l-ar fi furat pe nașul său.

Unde totuși s-ar fi aflat această comoară? Localnicii știu sigur răspunsul, în renumitele labirinturi subterane. În care anume, în cele din Odesa, Chișinău sau Hâncești? Majoritatea celor preocupați de problema cred că în cele din Hâncești. De ce în Hâncești, e clar. Manuc în luna aprilie a anului 1816 cumpără cu 300.000 lei moșia Hâncești de la Ioniță Iamandi pentru a întemeia un oraș nou pentru țarul Alexandru I, ce avea să se numească Alexandriopol. Ioniță Iamandi obținuse această moșie în 1813 de la Al. Mavrocordat, în schimbul unei moșii din dreapta Prutului. Însă peste un an, în 1817, Manuc va muri subit în Hâncești și respectiv acolo ar fi rămas comoara sa. Cum el avea doar 48 de ani și nu se gândea că așa devreme își va găsi sfârșitul și ca să reuși să o ducă din acest teritoriu, neavând nici timp bine să se adapteze (dacă acceptăm varianta că a murit din cauza accidentului din timpul călăritului, nu de cea în care ar fi fost otrăvit de servitorul său).

Un mic detaliu, dar foarte important. Sunt dovezi precum că anume Manuc ar fi furat? Ele lipsesc. Mai mult, așa cum menționează Gh. Bezviconi, atunci când aianul Teresenicli-Oglu avea nevoie de bani, *“Manuc s-a prezentat personal la el și i-a oferit o sumă mare, care întrecea așteptările cele mai lacome...”* Mai apoi avea să ajute financiar și românii, fiind principalul susținător financiar, împrumutând trezoreria cu 160.000 taleri. În unele surse se amintește că în acele timpuri se considera a fi cel mai bogat din Balcani și chiar impresiona pe cele mai bogate persoane din întreaga Europă.

Din testamentul său întocmit la 6 iulie 1815 se observă cât de cât clar starea materială a acestuia, el indicând o listă de moșii, sate, lucruri scumpe ce le deținea: 65 de stânjeni de pământ în partea opusă curții; Dragomireștii de sus, Dragomireștii de jos, Bolasca, Moteasca, Giulești, Popești, Zorba, Brobodeț, Mudurgan, Cosana, Cioroghirla, Tîngăbești, Pagara, Hagi Gheorghe, Popasul, Cunești; 5 terenuri cu vii; casa din București cu pământ și construcții; țigani; un brilliant mare de 10 carate etc. Urmează apoi o listă

în care sunt incluse 19 datorii, argint cumpărat, cupru etc., spunând că suma se ridică la 961.876 de lei (probabil ceva nu s-a enumerat fiindcă însumând cifrele la toate cele enumerate se primește o sumă mai mică de 900.000); din suma de 961.876 el scade alte datorii sau cheltuieli, după care el lasă la toate cele 4 fiice câte 150.000 lei atunci când se vor căsători, din care de 100.000 lei să le cumpere moșii, iar în mâini să le dea 50.000 lei. Și în final îi rămân 78.573 lei. Dintre aceștia 28.573 lei urmau să fie cheltuiți pentru sufletul său (pentru mănăstiri, preoți, daruri unor rude de ale sale etc.). Rămânând 50.000 de lei care îi vor aparține lui Murat.

Manuc Bey a avut ca moștenitori soția, doi fii și patru fiice, A. Felea identifică în cercetări mai recente numele lor: Soția – Mariam (Hanuma), Murad (Murat, Ivan, Ioan), Feriat (Grigore, Feriad), Mariam (Maria), Pemba (Kaniane, Keiani, Gaiane, Gayrana), Gadara (Gadiria, Gatera, Ecaterina), Tebera (Ghebera), accentuând ideea că Gh. Bezviconi identifică în mod greșit numele fiicelor lui Manuc, presupunând că numele unei fiice este Pemba, iar alta Gaiane și constatând că Pemba este Gaiane.

Deci cum vedem Manuc nu își ține ascunse bijuteriile, argintul, ci le menționează în testament ca familia sa să poată să le moștenească, nu să le caute ascunse undeva în pământ, el ținea prea mult la familie ca aceștia să fie lipsiți în viitor de bunurile de acum, iar pentru asta desigur ei trebuiau să fie la curent unde se află acestea și cum le sunt distribuite.

Și despre persoana lui Manuc Bey sunt mai multe legende. Gh. Bezviconi mai amintește câteva dintre ele, menționate de către un călător pe nume Stanislas Bellanger și anume că: *“Manuc-Bei fugind de turci în Valahia, se vede și acolo în primejdie, încât trece în Austria, apoi în Franța, unde locuiește cinci ani la Paris, într-un hotel luxos”,* și că în *“Journal de Paris”* scria: *“Un bogătaș străin, care a vrut să păstreze anonimul a trimis o sumă de 90 mii franci, pentru ca această sumă să fie distribuită nenorociților...”* Când prințul păresea Parisul la bariera Saint-Martin era celebra ghicitoare Lenormand, care i-a prezis că o slugă, Mozoș, îl va trăda și-l va otrăvi, iar până la urmă Manuc Bey ar fi fost otrăvit de Mozoș. Fiul mai marea va ajunge general distins în armata rusă, iar celălalt – șambelan al împăratului Nicolai I. Ei vor dărui împăratului un diamant enorm din bogățiile tatălui lor. Tot Gh. Bezviconi încearcă să identifice toate neadevărurile descrise de acesta și anume că: Manuc Bey n-a fost niciodată în Franța, n-a fost otrăvit, iar fiul său nu a ajuns general distins etc.

Vorbind de Manuc Bey nu se poate să oitem perioadă în care activa acesta, este vorba de epoca modernă când se puneau bazele capitalismului și nu epoca antică sau medievală când se ascundeau comori în pământ, acum acestea se investesc pentru a obține profit, ori Manuc știa prea bine cum să

facă acest lucru fiind negustor, zaraf, într-un cuvânt om de afaceri. Iar așa cum menționează și Ș. Ionescu: „...îmbinând cu multă abilitate negustoria cu politica... Manuc Bey s-a putut afirma atât ca mare capitalist, cât și ca om politic și diplomat. În momentul în care Manuc Bei s-a instalat la București el avea numeroase proprietăți și făcuse multe afaceri în Țara Românească. În țară cumpărase multe moșii care-i aduceau mari și sigure venituri anuale, iar în București... construisese și marele han. La Hâncești a reușit să dea un puternic impuls vieții economice și agricole... populând regiunea într-un timp record și într-un ritm accelerat. A întemeiat vreo 20 de sate cu centru administrativ, la Hâncești. A făcut drumuri, a înălțat clădiri, a ajutat pe coloniști. Populația orașului avea să fie scutită pentru 10 ani de impozite. Va da pământ și ajutor oricui pentru a-și înjgheba o gospodărie, liberate religioasă, se angaja să dea 20.000 de galbeni pentru vamă și carantină și să plătească timp de 5 ani salariile tuturor funcționarilor. Se obliga să zidească o biserică ortodoxă, una catolică și o a treia armeană, precum și 2 școli.” Această Minune de la Hâncești, cum intitulează G. Fanian articolul său, reprezintă exemplul de trecere de la relațiile de producție vechi la cele noi din era capitalului, iar Manuc Bey însușea trăsăturile unui adevărat capitalist. Pentru familia sa, el nu făcea economii, fiind cheltuiți mii și mii de piaștri numai ca deplasare familiei sale spre Hâncești să se facă în condiții cât mai bune. Au fost închiriați 90 de cai, iar în convoi erau – 2 medici, un preot, preceptorul copiilor, un bucătar, erau întovărășiți și de 2 ofițeri și 11 arnăuți până la Focșani și de aici de alți 6. Generozitatea sa nu se limita doar la membrii direcți ai familiei, G. Fanian scriind un articol despre fratele său, Ioan (Mârza bey), ce s-a născut cu 5 ani înainte de Manuc, avea să moară în 1808 și să lase în urmă o văduvă și trei copii: Thascigol (Rozalia), Eghina (Elena) și Korobet (Gherasim) și rolul în viața acestora a lui Manuc, care și-a asumat responsabilitatea de tată. El le-a asigurat o bună educație și instruire, iar pe când era în viață, Manuc Bey dădu în căsătorie pe nepoata Elena lui Asvatur Avetov, oferindu-i o zestre bogată și numindu-l pe Asvatur administrator principal al moșiei sale. Cât urmașul său Murad va fi minor, prin decizia lui Manuc, el va primi 5 mii de lei anual. A fost generos în donații și cu străinii, G. Fanian menționează că ștabela mărețelor sale fapte a preluat-o fiul mai mare, Ivan (Ovanes) Mirzoian. Ivan, renunță totuși la Alexandropol, nu-i stătea în puteri să ducă la bun sfârșit planurile tatălui, chiar dacă a moștenit vre-o 44 mii ha de pământ.

Pe fondalul proceselor de judecată pentru moștenirea lui Manuc Bey distrugerea averii și a conacului Hâncești a înaintat cu pași uriași.

Revenind la aurul ce ar fi ascuns de Manuc Bey sub pământ, mai trebuie de menționat un lucru, cu toate că la moment se cunosc anumite informații despre aceste căi subterane, din care unii localnici și-au făcut și beciuri, și

existența acestora nu poate fi negată, totuși un lucru e clar, Manuc nu a reușit prea multe să construiască în Hâncești, renumitul său conac a fost construit de fiul său mai târziu, la fel și ieșirile subterane, iar odată ce un lucru nu era pus bine la punct, nu era în firea lui Manuc să ascundă și aurul în așa circumstanțe. Aceste raționamente, însă, nu opresc posesori de detectoare să dea buzna în Complexul Manuc Bey, continuând după obiceiul lui Gr. Kotovski, de a căuta comori.

În timpul investigațiilor arheologice pe teritoriul Complexului Manuc Bey din vara anului 2013 cea mai populară întrebare era: “Ați găsit aurul?” Răspunsul oferit de cercetările istorice este că, această comoară nu există.

Bibliografie:

ANRM, F. 37, I. 2, D. 354.

Bezviconi Gh., *Manuc-Bei*, Chișinău, 1938.

Butnaru A., *Familia Iamandi și ramura basarabeiană după anul 1812*, in: Prutul, Huși, 2012.

Căuș B., *Dicționar. Figuri de armeni din România*, București, 1997.

Fanian G., *Minunea de la Hîncești*, in: Pământ și oameni, nr. 76 (241), Chișinău, 1996, pag. 3.

Fanian G., *Mirza-Bei – fratele lui Manuc-Bei*, in: Curierul de seară, nr. 36 (8861), Chișinău, 1997, pag. 3.

Felea A., *Câteva date despre urmașii lui Manuc Bey (sec. XIX – înc. sec. XX)*, in: Tyrageția, vol IV (XIX), nr. 2., 2010, pag. 187-202.

Gordin R., *Pod zvezdoju Kutuzova*, Kișinev, 1987.

Ionescu Ș., *Manuc Bei zaraf și diplomat la începutul secolului XIX-lea*, Cluj-Napoca, 1976.

Journal des Campagnes faites au service de la Russie (1809) par le Compte de Langeron, in: Istoria românilor, supl. I, vol. III, 1709-1812, București, 1889, pag. 156-164.

Moraru Al., *Manuc-Bei: Diplomat Trădător*, in: <http://www.tribuna-basarabiei.ro/2010/06/manuc-bei-diplomat-tradator.html>.

Zamura E., Vlasova O., *Manuk-bej, sekretnyj agent Rossii v Turcii*, in: <http://baza.md/index.php?newsid=737>.

MINISTRUL DE FINANȚE E.F. KANKRIN ȘI REFORMELE FINANCIARE DIN ANII 1839-1843 ÎN IMPERIUL RUS

Valentin TOMULEȚ

Premisele reformelor. Până la numirea în funcție a lui E.F. Kankrin¹, timp de 30 de ani Ministerul de Finanțe al Rusiei a fost condus de D.A. Guriev, om binevoitor, ospitalier și gurmand. Anume el a inventat pentru urmași cunoscutul terci dulce de orez cu stafide și nuci, numit ulterior „*terciul lui Guriev*”. Un haos, similar terciului, era și în finanțele statului. Creștea deficitul de stat, iar rubla se devaloriza. De fapt, rubla rusească ca unitate bănească, nici nu exista. Cursul monetar era cel de bursă, iar în circulație era moneda emisă în diferiți ani – de hârtie (*assignatul*) și din metal. În plus, Napoleon a inundat Rusia cu assignate false, pe care le-a tipărit, în secret, în ajunul războiului din 1812, în scopul de a submina economia rusă. Ca rezultat, în anii 1814-1815 cursul acțiunilor la Bursa din Sankt Petersburg a căzut până la cel mai jos nivel – 20 kop. argint. Pâinea era ieftină și țărani se

¹ Kankrin E.F. (1774-1845) – conte, activist de stat din Rusia, neamț de origine. Și-a făcut studiile la universitățile din Giessen și Marburg din Germania. Neputându-se angaja la serviciu în Germania, în 1798 trece cu traiul în Rusia. Trăiește în sărăcie. Își obține mijloacele de existență lucrând în calitate de învățător, comisionar și contabil. În 1800 înaintează guvernului un proiect privind creșterea oilor. Lucrează la ocele de extragere a sării din Staraia Rusa ca ajutor de administrator, funcția de administrator fiind exercitată de tatăl său, F.L. Kankrin. În 1803 este transferat la Ministerul de Interne în serviciul patrimoniului de stat, unde inspecta coloniile germane din gubernia Sankt Petersburg, supraveghea gospodăria silvică și extragerea sării. În 1809 este ridicat în rangul de consilier de stat (funcționar de clasa a V-a). Publică un șir de lucrări științifice. În 1811 este avansat în post – devine ajutor al generalului care răspundea de proviziile armatei. În timpul războiului cu Napoleon deține gradul de general-intendent al Armatei I-a, iar în timpul campaniei din Europa din 1813-1814 – general-intendent al întregii Armate. În 1818 a înaintat un proiect ce prevedea abolirea sistemului de iobăgie din Rusia. În 1820 este numit membru al Consiliului Militar. Se încadrează activ în activitatea științifică. Publică două monografii: „O voennoj ékonomike vo vremja vojny i mira (1820-1823)” și „Mirovoe bogatstvo, nacional`noe bogatstvo i gosudarstvennaja ékonomika (1821)”, în care critică politica financiară a lui D.A. Guriev. În 1821 îl însoțește pe Alexandru I la congresul de la Lublin. Este numit în componența Consiliului de Stat. În 1829 primește titlul de conte. În perioada 1823-1844 – ministru de Finanțe al Rusiei.

ruinau. Producția industrială scădea. Volumul comerțului extern s-a micșorat de o dată și jumătate ori. Banii erau cheltuiți irațional. Spre exemplu, D.A. Guriev a refuzat să aloce 1,8 mil. rub. pentru lichidarea foamei ce bântuia în guberniile bielorusse, însă totodată a aprobat ca din vistieria statului să fie alocată suma de 700 mii rub., – preț la care urma să fie cumpărată moșia unui prieten de-al său ce se ruinase. În decurs de 11 ani cheltuielile de stat au crescut mai mult de patru ori, iar veniturile – de doar trei ori. Statul a fost nevoit să acopere deficitul bugetar din contul împrumuturilor interne, de la diferite instituții de credit. A apărut pericolul real de destabilizare a sistemului financiar al țării. Guvernul căuta ieșire din situația creată. Pentru a ridica cererea la banii de hârtie, încă în 1812 asiguratele au fost declarate oficial mijlocul principal de plată. Toate plățile în raportul statului – persoanele fizice erau efectuate doar în asigurate. În plus, a fost stabilit un curs forțat al rublei: o rublă de hârtie era egală cu 50 kop. argint. În pofida acestor măsuri asiguratul continua să se devalorizeze. Doar după ce războiul cu Napoleon a luat sfârșit cursul de piață al asiguratului s-a ridicat la 25,3 kop., iar încă peste un an – până la 26,4 kop.

Numit în funcția de ministru de Finanțe, E.F. Kankrin urma să rezolve trei probleme importante:

- 1) să unifice și să stabilizeze unitatea bănească națională – rubla;
- 2) să stimuleze dezvoltarea industriei naționale;
- 3) să caute persoane care ar ajuta Rusiei să iasă din criză.

Mersul reformelor. Una dintre primele măsuri întreprinse de E.F. Kankrin a fost restabilirea sistemului de concesionare a băuturilor alcoolice. Acest sistem se baza pe monopolul statului la comerțul cu spirt și avea ca principiu de bază liberul comerț cu rachiul, ceea ce, *pe de o parte*, stimula comercializarea băuturilor alcoolice, iar *pe de altă parte*, făcea ca moșierii să nu se ocupe samavolnic cu distilarea alcoolului, accizele fiind vărsate regulat în vistieria statului, iar rachiul era calitativ.

Reformele financiare întreprinse de E.F. Kankrin au multe tangențe cu reformele întreprinse de M.M. Speranski. Ca și Speranski, Kankrin considera că principala măsură în stabilizarea finanțelor statului este stabilirea unui buget echilibrat. E.F. Kankrin cerea în permanență o atitudine rațională și chibzuită față de modul de cheltuire a resurselor financiare ale statului. Ca rezultat, în primii 10 ani de activitate a lui E.F. Kankrin în calitate de ministru de Finanțe (1823-1833) cheltuielile statului s-au majorat doar cu 3,3%. Au fost reduse cheltuielile militare, stabilizate bugetele Ministerului de Externe, Ministerului de Interne, curții imperiale etc. În același timp, au crescut alocațiile pentru

învățământul public, construcția drumurilor, s-au majorat plățile pentru datoriile de stat. S-a micșorat impozitul pe suflet și alte impozite directe. Au crescut de două ori taxele vamale, care nu doar au sporit defalcările în bugetul statului, dar și au protejat tânăra industrie rusă de concurența străină.

Reforma financiară promovată de E.F. Kankrin a derulat în câteva etape, realizarea ei fiind împiedicată în parte de războiul cu Imperiul Otoman (1828-1829), răscoala din Polonia (1830-1831), recolta slabă la cereale etc. La începutul primei etape (în 1827) a fost permis, în mod oficial, ca anumite impozite populația să le achite în argint la cursul de bursă – 1: 3,7 sau 27 kop. pentru o rublă asigant. În 1830, după acest experiment reușit, s-a hotărât ca în 27 gubernii să se permită plata tuturor impozitelor și taxelor în baza unui curs fix de 27,4 kop. Ca rezultat, au crescut defalcările în buget în monede metalice. Ele au început să circule pe piață de rând cu asigantele, treptat devenind bani de schimb.

La 1 iunie 1839 este publicat Manifestul despre punerea în circulație a banilor metalici de argint (la bază căruia a stat Manifestul lui Alexandru I din 20 iunie 1810). Anume anul 1839 este considerat începutul reformei financiare a lui E.F. Kankrin. Rubla de argint a fost declarată unitate monetară de bază, fiind stabilit un curs fix față de asigant. Deponentul primea bilete speciale de depozit în valoare de 1, 3, 5, 10, 25, 50 și 100 rub. argint, care circulau de rând cu monedele de argint. Populația s-a obișnuit destul de repede cu ele.

La sfârșitul lui 1841 biletele de depozit au fost schimbate cu cele de credit. Iar încă peste doi ani asigantele au fost cumpărate de la populație la un curs de 3,5 rub. asigant (1 rublă argint sau 1 rublă asigant era egală cu 28,6 kop. argint). Noul sistem monetar a fost stabil timp de peste 10 ani.

Modalitatea de înfăptuire a reformelor. Pentru a scoate din circulație asigantele devalorizate și a trece definitiv la rubla de argint, E.F. Kankrin a creat în țară un climat favorabil investițional. Ca rezultat, în scurt timp în Rusia a fost adusă o cantitate mare de valută străină. În anii 1828-1829, 1831, 1832, 1840 și în 1843 el a făcut împrumuturi externe, procentul cărora a constituit 5,4%, suma totală constituind 92,2 mil. rub. argint. Plățile anuale pentru împrumuturile făcute în acești ani erau mai joase ca în anii precedenți, ceea ce a asigurat balanța comercială (raportul export-import) a imperiului. S-au creat condiții favorabile pentru amortizarea împrumuturilor externe. Pentru a susține creditul de stat E.F. Kankrin insista să fie păstrate în secret datele ce vizează situația financiară a statului.

Peste jumătate de an de la trecerea la banii din metal, la Petersburg a fost deschisă, la 1 ianuarie 1840, Casa de depozit (deși fondată la 1 iulie 1839), unde fiecare cetățean putea să-și schimbe liber banii metalici pe bilete de depozit de hârtie, numite „*depozitki*”. Statul garanta că fiecare persoană, poate să schimbe, în orice moment, nelimitat biletele de depozit de hârtie pe monede de argint. Deoarece populația s-a convins că E.F. Kankrin niciodată n-a mințit, majoritatea a început să-și aducă monedele în Casa de depozit.

E.F. Kankrin a instituit o nouă formă a datoriilor interne de stat. În 1831 în circulație au fost puse bilete ale Trezoreriei de stat (așa numitele „*serii*”) cu un nominal de 250 rub. asigurate, ce aduceau deținătorilor acestora un venit de 4% anual. „*Seriile*” erau emise pe un termen de 4 ani, ulterior – de 6 ani și erau amortizate în ultimii 4 ani. De fapt, aceste „*serii*” erau bani obținuți de pe seama procentelor. Mijloacele obținute de pe seama împrumuturilor interne și externe erau folosite, în fond, pentru acoperirea cheltuielilor militare și, parțial, pentru cele gospodărești: construcția drumurilor, porturilor maritime, sistemelor fluviale etc.

O ală măsură întreprinsă de E.F. Kankrin a fost introducerea monedelor de platină. De la sfârșitul anului 1829 în Rusia au început să fie bătute monede de platină (de 6 și 12 ruble, numite *semiimperialul* și *imperialul alb*) care după raritate și preț nu cedau cu nimic monedelor de argint și de aur. Respectiv, a crescut extragerea platinei din Ural, care a atins cifra de 2 tone în fiecare sezon. Aceasta i-a permis Rusiei să iasă din criza financiară, să cumpere și să distrugă asiguratele de hârtie devalorizate.

Când în urma schimbului biletelor de depozit de hârtie au fost acumulate primele 100 de milioane, întreaga sumă a fost transferată, la dispoziția lui E.F. Kankrin, în cetatea Petropavlovsk și în ochii reprezentanților dvorenimii și negustorilor banii au fost verificați. Cetățenii s-au liniștit că banii sunt în siguranță.

Concomitent cu aplicarea reformei financiare a lui E.F. Kankrin în Rusia, reforma a fost aplicată și în Basarabia. În istoriografia sovietică moldovenească, reforma financiară a lui E.F. Kankrin a folosită de unii istorici pentru denaturarea și falsificarea adevărului istoric. Spre exemplu, I.G. Budak folosind metoda binecunoscută de falsificare a izvoarelor de arhivă, pentru a dovedi creșterea importului în Basarabia din guberniile interne ruse a metalului și obiectelor din metal în anii 1821-1826, citează datele privind importul acestor mărfuri din lucrarea nepublicată a ofițerului Cartierului General A. Rozeilon-Soșalski, dar le citează nu în ruble asigurate, cum era indicat în lucrare, ci în ruble argint, majorând, în așa fel, importul acestor mărfuri de 3,5 ori.

Concluzii. Informația prezentată ne permite să constatăm că în timpul reformelor înfăptuite de E.F. Kankrin în Rusia pentru prima dată a fost stabilit monumentalismul de argint. Reformele financiare ale lui E.F. Kankrin nu doar că au legiferat biletele de credit egalând rubla de hârtie cu cea de argint, în cadrul lor monedele de aramă au devenit mijloc de schimb în timpul circulației rublei de argint. Ca rezultat a fost pus capăt rolului nefiresc al monedelor de aramă în Rusia, care mai mult de un secol au jucat rolul de mijloc de circulație bănească. În așa fel, a fost restabilită încrederea populației în biletele de hârtie și în monedele de aramă. În 1849 guvernul a început baterea monedelor noi, de șase nominale, pentru care a fost stabilit un curs de două ori mai jos – 32 ruble pentru un pud de aramă.

Dar, în pofida acestui fapt, Rusia așa și nu a putut să iasă din criza economică. La sfârșitul domniei împăratului Nicolai I, în special în legătură cu creșterea cheltuielilor în timpul războiului Crimeei (1853-1856), cursul biletelor de credit a început să scadă, datoriile interne și externe au crescut substanțial și către 1855 aproape de două ori au depășit veniturile bugetului de stat.

Bibliografie:

Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii. Sobr. II, t. XIV, 1839, otd. pervoe, №12497, SPb., 1840, s. 600-602; №12498, SPb., 1840, s. 602-603.

Bumažnye i denežnye znaki Rossii i SSSR, Moskva, 1991.

Den'gi v Rossii: Istorija Russkogo denežnogo chozjajstva s drevnejšich vremen do 1917 goda, Moskva, 2000.

Dubjanskij A.N., *Sravnitel'nyj analiz denežnych reform E.F. Kankrina i S.Ju. Vitte,* in: Vestnik SPbGU. Ser. 5: Ekonomika, 2000. Vyp. 4.

Grosul Ja.S., Budak I.G., *Očerki istorii narodnogo chozjajstva Bessarabii. 1812-1861 gg.* Kișinev, 1967.

Jurovskij V.E., *Ministr finansov E.F. Kankrin,* in: Voprosy istorii, 2000, №1.

Jurovskij V.E., *Krizisy finansovoj sistemy Rossijskoj imperii v XIX v.,* in: Voprosy istorii, 2001, №2.

Kolomic A.G., *Kankrin i stabilizacija finansovoj sistemy Rossii,* in: Finansy, 2000, №7.

Kolomic A.G., *Vremja «Velikich reform»: finansy Rossii v pravlenie Aleksandra II,* in: Finansy, 2000, №11.

Nosova G.V., *Protekcionizm v Rossii vo vtoroj četverti XIX v.: ličnost' i vzgljady E.F. Kankrina i ich ocenka istorikami,* in: Zabelinskie naučnye čtenija, 2000, Moskva, 2001.

Pogrebinskij A.P., *Očerki finansov dorevolucionnoj Rossii (XIX-XX vv.)*, Moskva, 1972.

Russkij rubl' dva veka istorii XIX-XX v., Moskva, 1994.

Šuvalova S.V., «*Nemec na russkoj službe*»: portret ministra finansov Rossijskoj imperii E.F. Kankrina, in: Kul'turnyj sloj: Issledovanija po istorii evropejskoj kul'tury. Kaliningrad, 2000. Vyp. 1.

MONEDA NAȚIONALĂ A REPUBLICII MOLDOVA

Ana BOLDUREANU

La 23 iunie 1990, pe valul mișcării de eliberare națională, Sovietul Suprem al Republicii Sovietice Socialiste Moldova¹ a adoptat Declarația de Suveranitate, iar la 27 august 1991, în urma loviturii de stat de la Moscova, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat Declarația de Independență a țării. Procesul de constituire a noului stat independent a început cu o serie de măsuri importante legate de adoptarea simbolurilor naționale, de creare sau reorganizare a instituțiilor statale, de elaborare a noii legislații necesare funcționării eficiente a diferitelor domenii ale economiei. Astfel, în ședința Sovietului Suprem din 27 aprilie 1990 a fost adoptat Drapelul de Stat – Tricolorul, iar la 3 noiembrie în același an Stema de Stat a Republicii Moldova. Au fost elaborate și aprobate un șir de alte legi importante cum ar fi Legea cu privire la Guvern, Legea cu privire la bazele autoadministrării locale, cea cu privire la Bugetul de Stat și bazele sistemului fiscal etc., care au pus bazele creării unui stat democratic și ale trecerii țării de la o economie centralizată la economia de piață. Cu toate acestea, în lipsa unui sistem monetar propriu, statalitatea Republica Moldova nu putea fi deplină. Ca și în celelalte republici ex-sovietice, în țară circula rubla sovietică. În momentul obținerii independenței, rezervele valutare și de aur ale țării erau egale cu zero, nu exista o piață valutară și nici chiar o bancă centrală a statului. Pentru desfășurarea unor reforme radicale în procesul de trecere la economia de

¹ Până la 5 iunie 1990, denumirea oficială a statului a fost Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, de la 5 iunie 1990 până la 23 mai 1991 s-a numit Republica Sovietică Socialistă Moldova, iar din 23 mai 1991 Republica Moldova. Tot la 23 mai 1991 Sovietul Suprem al Republicii Sovietice Socialiste Moldova a devenit primul Parlament al Republicii Moldova.

piață, tânărul stat suveran și apoi independent avea nevoie de un sistem monetar stabil și un sistem bancar viguros.

În scopul destabilizării economiei fostelor republici sovietice, în anul 1990, dar mai ales în 1991, Banca de Stat a Uniunii Sovietice a emis o cantitate enormă de monedă. Acest fapt a cauzat un decalaj semnificativ dintre cantitatea bunurilor și a serviciilor atunci disponibile, pe de o parte, și banii în numerar pe de altă parte. Tot mai multe mărfuri au devenit deficitare, iar inflația a fost în creștere continuă și rapidă. În scopul reglementării circulației masei monetare și a mărfurilor, organele autoadministrării locale au aplicat sistemul de cartele sau taloane, pentru a putea asigura aprovizionarea populației cu o serie de bunuri alimentare și nealimentare de primă necesitate, atunci deficitare (Boldureanu, Patraș 2010, p.398). La procurarea mărfurilor deficitare, pe lângă bani, se prezenta și un tichet special care permitea cumpărarea. Invitațiile au fost introduse începând cu trimestrul IV al anului 1990 și au fost utilizate până în anul 1992. În baza lor se putea procura zahăr, ulei vegetal, unt, ouă, chibrituri, făină, paste făinoase, crupe și sare. Unele invitații erau valabile pe parcursul lunii marcate pe ele, iar altele în decursul trimestrului.

În noiembrie 1990, Ucraina a introdus pe piață cupoanele decupabile de o singură folosință imprimată de coli de hârtie de formatul A4 cu sau fără filigran. În scopul apărării pieței de consum a Republicii Moldova, a intensificării luptei cu specula și „economia tenebră”, dar urmând și exemplul Ucrainei, Guvernul a hotărât a introduce de la 1 martie 1991 modalitatea vânzării produselor alimentare și nealimentare prin intermediul cartelelor de consumator cu cupoane decupabile (Hotărârea Guvernului nr. 96 din 21 februarie 1991 „Cu privire la măsurile provizorii în vederea apărării pieței de consum în RSSM”). Cartelele de consumator urmau să fie eliberate lunar, odată cu plata veniturilor bănești, în mărime de 70% din venit. La veniturile bănești de până la 100 de ruble pe lună, consumatorului i se eliberau 75 de cupoane, indiferent de suma veniturilor. Fără cartele de consumator puteau fi cumpărate produsele vândute prin rețeaua întreprinderilor alimentației publice, farmacii, comerțul cu cărți, presă, mărfurile din magazinele comerciale și consignații, licitații, materialele de construcții, cu excepția celor destinate construcției de vile. De asemenea nu erau necesare cupoane la procurarea suvenirilor, florilor, a tuturor mărfurilor în preț de până la 50 de copeici. Cupoanele fără cartele de consumator nu erau valabile. Termenul de acțiune a cartelei de consumator urma să fie stabilit de Guvernul R.S.S. Moldova.

Cartela de consumator cu cupoane introdusă la 1 martie reprezenta o coală de hârtie simplă de culoare alb-gălbuie divizată în 28 de compartimente,

reprezentând cupoanele. În centru, în cartuş pătrat era indicată autoritatea emitentă – R.S.S. Moldova, valoarea nominală a cartelei, luna emiterii, denumirea „Cartela consumatorului”, iar mai jos se afla locul pentru semnătura titularului cartelei, data eliberării, locul pentru aplicarea ștampilei, a semnăturii conducătorului instituției și a contabilului-șef. Cupoanele care alcătuiau cartela aveau valori nominale diferite, iar suma lor era egală cu valoarea nominală indicată pe cartelă. Pentru luna martie a anului 1991 au fost tipărite cartele cu valoarea nominală de 20 ruble, alcătuite din cupoane de 1 rublă și de 50 copeici. Ulterior însă, din cauza falsificării în masă a cupoanelor din luna martie, precum și a frecventelor cazuri de încălcări a disciplinei comerciale privind păstrarea, evidența, și vânzarea mărfurilor de consum popular, în baza Hotărârii 235 a Guvernului, de la 15 mai 1991 a fost sistată vânzarea mărfurilor de consum popular pe cartele de consumator cu cupoane alb-negru, eliberate în luna martie 1991. Din luna aprilie ele au fost înlocuite cu cupoane în culori. Acestea au fost tipărite pe hârtie de mai bună calitate, câmpul lor fiind acoperit de un ornament mărunț colorat în diferite nuanțe de mov-portocaliu și roz-violet, alcătuit din zigzaguri și elemente geometrice, dar aveau același conținut ca și cele alb-negru. Vânzarea mărfurilor de consum popular pe cartele de consumator cu cupoane a fost sistată de la 1 iunie 1991, în temeiul Hotărârii nr. 283 a Guvernului de la 31 mai 1991.

Un pas concret în direcția creării sistemului monetar național a fost făcut la 4 iunie 1991 când, prin Decretul prezidențial nr. 122, Banca Republicană din Moldova a Băncii de Stat a URSS a fost reorganizată în Banca Națională a Moldovei. Conform articolului 10 al acestei legi, noua instituție a primit dreptul exclusiv de a pune și a scoate din circulație toate tipurile de semne bănești pe teritoriul Republicii Moldova. În același articol se menționa că semnele monetare vor fi emise sub formă de bancnote (bilete de bancă) și monede, fără a se specifica denumirea viitoarei monede naționale.

Înțelegând necesitatea stringentă de a înfăptui reforma monetară, în prima jumătate a anului 1991, prim-ministrul Mircea Druc și ministrul finanțelor Valeriu Muravschi i-au încredințat artistului plastic Gheorghe Vrabie, autor al Stemei de Stat a R.S.S. Moldova, elaborarea schițelor viitoarei valute naționale. În urma cercetărilor, s-a hotărât a figura pe prima față a tuturor bancnotelor un singur portret, cel al lui Ștefan cel Mare. Aceeași efigie urma să fie utilizată și în calitate de filigran central al monedelor, văzut în contre-jour (contralumină). Această decizie, luată cum s-a menționat, din considerente economice, permitea prepararea unui singur tip de hârtie pentru toate valorile nominale ale bancnotelor. Pe verso s-a hotărât amplasarea diferitor monumente de arhitectură religioasă și edificii publice.

La începutul lui ianuarie 1992, inflația din Ucraina și Rusia a depășit nivelul celei din Moldova. Începând cu 10 ianuarie, Ucraina a introdus cuponul ucrainean ca unic mijloc de plată și de circulație monetară, iar Rusia a început emiterea rublei rusești, care înlocuia rubla sovietică. O parte din rublele sovietice din Rusia și mai ales din Ucraina au intrat într-un timp scurt în Moldova și baza lor au fost efectuate achiziții semnificative de diferite bunuri (alimentare, nealimentare, materiale de construcții etc.). Acest fenomen a accentuat și mai mult decalajul dintre cantitatea de bunuri și banii în numerar. În vederea detensionării situației din acest sector, în cadrul Sesiunii a VIII-a Parlamentului din 22 ianuarie 1992, a fost pusă în sfârșit în discuție problema introducerii monedei naționale. Mihai Patraș, președintele comisiei parlamentare pentru economie și buget, a prezentat proiectul de hotărâre, justificând necesitatea adoptării urgente a acesteia prin pericolul economic și financiar în care se afla atunci Republica Moldova. În cadrul discuțiilor pe marginea acestei legi, au fost evidențiate trei puncte de vedere ale parlamentarilor. Unii deputați erau adepții păstrării rublelor sovietice sau a introducerii cupoanelor, asemeni celor din Ucraina, alții doreau introducerea leului românesc, adică crearea unei piețe valutare comune cu România, iar o altă parte a fost pentru introducerea valutei naționale. Au urmat dezbateri referitoare la denumirea viitoarei monede. În ziua următoare, la 23 ianuarie 1992, Parlamentul a adoptat Hotărârea nr. 883-XII „Cu privire la circulația monetar-marfară”. Conform acesteia, Banca Națională a Moldovei și Guvernul urmau să întreprindă măsuri în vederea fabricării și punerii în circulație a monedei naționale – leul (moldovenesc).

Conform celor consemnate ulterior de către prim-ministrul Republicii Moldova Valeriu Muravschi¹, în vara anului 1992, atunci când președintele Republicii Moldova Mircea Snegur l-a desemnat în funcția de prim-ministru pe Andrei Sangheli, moneda națională fusese deja imprimată, fapt confirmat și de data care apare pe bancnotele cu valoarea nominală de 1000, 500, 200, 100, 50 și 20 lei. Cu toate acestea, la 2 iunie 1992 a fost adoptată Hotărârea nr. 371 a Guvernului privind introducerea în circulație a cupoanelor cu valorificare multiplă ale Băncii Naționale a Moldovei în calitate de mijloc de plată. Cu acea ocazie, cu începere de la 10 iunie 1992 a fost lansat cuponul cu valoarea nominală de 200. Cursul față de rubla sovietică a fost de 1:1 (o bancnotă de 200 cupoane fiind egală cu 200 ruble). Cupoanele Băncii Naționale urmau să circule pe piață în paralel cu rublele. La 15 decembrie

¹ Valeriu Muravschi a exercitat funcția de prim-ministru în perioada 28 mai 1991-30 iunie 1992.

2 a fost adoptată Legea nr. 1232-XII a Republicii Moldova „Cu privire la bani”. Această lege a specificat că unitatea monetară a Republicii Moldova o constituie leul (moldovenesc) egal cu 100 de bani și că se va afla în circulație sub formă de semne bănești de hârtie (bancnote) și metalice (monede).

La 24 iulie 1993, Banca Centrală a Rusiei a decis retragerea din circulație începând cu 26 iulie 1993, de pe întreg teritoriul Federației Ruse, a biletelor de tezaur ale URSS, model 1961, cu valoarea nominală de 1, 3 și 5 ruble, a biletelor Băncii de Stat a URSS, modelul anilor 1961-1992, cu valoarea nominală de 1, 3, 5, 10, 25, 50, 100, 200, 500 și 1000 ruble, și a bancnotelor Băncii Rusiei, model 1992, cu valoarea nominală de 5000 și 10000 ruble. În circulație rămâneau bancnotele Băncii Rusiei, model 1993, cu valoarea nominală de 100, 200, 500, 1000, 5000, 10000 și 50000 ruble, și moneda de metal a URSS și a Băncii Rusiei, model 1961 și al anilor următori. Ca reacție la decizia Băncii Centrale a Rusiei, cu scopul protecției pieței de consum a Republicii Moldova, la 25 iulie 1993 a fost publicat Decretul președintelui Republicii Moldova Mircea Snegur nr. 115 „Cu privire la retragerea din circulație a biletelor bancare cu valoarea nominală de 200, 500, 1000 și 5000 (modelul de până în anul 1992 inclusiv)”. Prin acest decret se accepta propunerea Băncii Naționale a Moldovei de a se interzice începând cu ora 0.00 a zilei de 26 iulie 1993 primirea ca mijloc de plată a biletelor bancare cu valoarea nominală de 200, 500, 1000 și 5000 ruble de model de până în anul 1992 inclusiv, aflate în circulație pe teritoriul Republicii Moldova. Toate plățile urmau să fie efectuate ulterior doar în cupoane ale Băncii Naționale a Moldovei și în ruble cu valoarea nominală de 1, 3, 5, 10, 25, 50 și 100. Locuitorii cu viză permanentă de reședință în Republica Moldova au avut la dispoziție doar două zile (26 și 27 iunie) pentru a depune rublele scoase din circulație la casieriiile întreprinderilor, organizațiilor și instituțiilor, la locul de muncă, iar cei neangajați în conturi de depuneri la Băncile de economii și în alte bănci. Cu începere de la 8 septembrie 1993, în baza Hotărârii Guvernului nr. 552 din 6 septembrie 1993, a fost introdus în circulație cuponul cu valoarea nominală de 5000 lei, egal cu 5000 ruble.

Toate speciemenle cupoanelor cu valorificare multiplă emise de Banca Națională a Moldovei au avut același aspect grafic. Pe prima față a cupoanelor în stânga, pe un ornament grafic compus este figurată Stema de Stat a Republicii Moldova, la stânga sus este anul emiterii, iar în dreapta valoarea nominală; sus se află numele emitentului – Banca Națională a Moldovei, numărul, seria bancnotei și textul „Falsificarea acestor bilete se pedepsește conform legilor”. Pe verso în stânga se află un ornament complicat în formă de rozetă, la dreapta lui imaginea cetății Soroca în viziunea lui Gh.

Vrabie, iar în cele patru colțuri, în cartușe cordiforme, valoarea nominală a cupoanelor. Cupoanele s-au deosebit între ele doar prin culori și dimensiuni: În scurt timp, după introducerea cuponului de 5000 lei, la 17 septembrie în același an, Guvernul Republicii Moldova a aprobat hotărârea Consiliului de Administrație a Băncii Naționale privind emiterea și punerea în circulație în calitate de mijloc de plată pe întreg teritoriul Republicii cu începere de la 20 septembrie 1993 a cuponului de 5 lei echivalent cu 5000 cupoane (ruble). Bancnota de 5 lei, numită atunci cupon, reprezenta de fapt unul dintre primele trei specimene de lei elaborate de către graficianul Gheorghe Vrabie. Aceste bancnote de 1, 5 și 10 lei, cu dimensiunile de 123x61 mm, au fost tipărite la Imprimeria Băncii Naționale a României în anul 1992. Bancnotele au avut un singur element de protecție: un filigran neîntrerupt în formă de zigzag, dispus uniform pe tot câmpul. Pe recto este efigia din față a lui Ștefan cel Mare, iar în dreapta ei, într-un chenar, Stema de Stat a Republicii Moldova. Pe verso se află imaginea cetății Soroca, în varianta folosită și pe cupoanele cu valorificare multiplă ale Băncii Naționale,

Abia la 24 noiembrie 1993, prin decretul prezidențial nr. 200, „Cu privire la introducerea monedei naționale în Republica Moldova” a fost rezolvată problema înfăptuirii reformei monetare. S-a decis ca începând cu 29 noiembrie 1993 să fie emisă noua monedă, iar semnele bănești puse anterior în circulație de către Băncile Centrale ale Uniunii Sovietice și ale Federației Ruse din anii 1961-1992 cu valoarea nominală de 1, 3, 5, 10, 25, 50 și 100 ruble, inclusiv cupoanele Băncii Naționale a Moldovei de 50, 200, 1000, 5000 și „5 lei” (echivalent cu 5000 cupoane), precum și moneda metalică aferentă, să se preschimbe în lei (în perioada 29 noiembrie – 2 decembrie 1993) la cursul unic de 1 leu contra 1000 ruble (cupoane). Începând cu ora 18.00 a zilei de 2 decembrie 1993, leul (moldovenesc) este considerat drept singurul mijloc legal de plată pe teritoriul Republicii Moldova.

În conformitate cu Legea despre Banca Națională a Moldovei și cu Decretul Președintelui de la 24 noiembrie 1993, Banca Națională a Moldovei a pus în circulație, începând cu 29 noiembrie 1993, bancnotele cu valoarea nominală de 1, 10 și 20 lei și monedele metalice cu valoarea nominală de 1, 5, 25, 50 bani și de 1 leu și 5 lei. Bancnotele de 1 leu și 10 lei au făcut parte din prima serie de lei elaborați de Gheorghe Vrabie și imprimați în România, menționați mai sus. Bancnota de 20 de lei face parte din a doua serie de bancnote ale autorului, de tipul celor aflate în circulație până în prezent. Pe prima față a emisiunilor de lei din a doua serie, ca și în seria precedentă, este efigia lui Ștefan cel Mare, dar de data aceasta în poziția trei sferturi. În

ghioșul¹ central este indicată valoarea nominală a bancnotei în cifre și litere. La centru-dreapta sunt două elemente verticale, în partea de sus a cărora apare Stema de Stat a Republicii Moldova, iar jos într-un medalion este sigla V, simbol al Victoriei. Între brațele acesteia este o rozetă simbolizând soarele, iar circular inscripția „Pe-un picior de plai, pe-o gură de rai”, adică primele versuri ale celebrei balade *Miorița*, în varianta lui Vasile Alecsandri. Între elementele verticale este semnătura în facsimil a Guvernatorului Băncii Naționale, Leonid Talmaci. Pe a doua față a bancnotei se află sigla BNM, seria și numărul bancnotei, anul imprimării, precum și avertizarea privind pedepsirea conform legii a falsificatorilor. La stânga sus este stema dinastică a lui Ștefan cel Mare, iar în partea de jos, într-un medalion, sunt imaginile stilizate ale Columnei lui Traian și Coloanei Infinitului de Constantin Brâncuși, cu semiluna sus, între ele.

Aceste emisiuni, spre deosebire de cele din prima serie, conțin mai multe elemente de securitate. În anul 1994 au fost imprimate și la 19 mai puse în circulație emisiuni noi de 1 leu, 5 și 10 lei. Cele de tip vechi de 1 leu și 10 lei urmau să rămână în circulație până la 5 iunie 1994. În realitate însă, circulația acestora a fost prelungită până în anul 1995. În anul 2010 au fost lansate emisiuni noi ale bancnotelor de 1 leu și 20 lei, care poartă semnătura în facsimil a noului guvernator al Băncii Naționale a Moldovei, Dorin Drăguțanu (numit în funcție la 6 noiembrie 2009 prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 56-XIII).

Bancnotele de diferite valori nominale se deosebesc între ele prin culori, dimensiuni și imaginile de pe verso.

Monedele divizionare ale Republicii Moldova cu valoarea nominală de 1, 5, 10, 25 și 50 bani (model 1993) și piesele de 1 leu (1992) și 5 lei (1993) au fost și sunt bătute la București, la Monetăria Statului Român. Autorul schițelor monedelor de 1, 5, 10, 25, 50 bani și 1 leu (bătut în anul 1992), emise în anul 1993, este Gheorghe Vrabie. Pentru monede graficianul a stilizat stema mică a statului, redând aripile acvilei cruciate cu două registre, pentru o mai bună imprimare pe suprafața foarte mică a monedei. El a fost gravate de Constantin Dumitrescu, care a realizat și monedele României în acea perioadă. Piesa de 5 lei nu aparține graficianului Gh. Vrabie, ci a fost elaborată la Monetăria Statului din București după modelul celei de 1 leu, având doar unele elemente grafice modificate. Începând cu 2 februarie 1998, Consiliul de Administrație al Băncii Naționale a lansat moneda de 50 de

¹ Desen complex care formează fondul unor hârtii cu valoare nominală (din fr. guillochis).

bani de tip nou, iar piesa cu aceeași valoare nominală, model 1993, urma să rămână în circulație ca mijloc de plată până la 31 decembrie 1998 inclusiv. Modelul nou a fost elaborat în anul 1997 de către pictorul Andrei Mudrea.

Banca Națională a Moldovei a inițiat începând cu anul 1996 emiterea și punerea în circulație ca mijloc de plată și în scopuri numismatice (pentru colecții) a unor monede jubiliare și comemorative. Prima monedă jubiliară emisă de Banca Națională a Moldovei a fost consacrată aniversării a V-a de la proclamarea independenței Republicii Moldova, cu valoarea nominală de 100 lei. Piesa a fost bătută conform standardelor internaționale la Monetăria Royal Mint din Marea Britanie, în număr de 1000 de exemplare.

În anul 2000 a fost inaugurată prima serie de astfel de monede: Mănăstirile Moldovei. Exemplarele din această serie cu valoarea nominală de 50 lei, din argint, au cuprins imaginile a 20 de mănăstiri din Republica Moldova. Schițele grafice au fost executate de către artiștii plastici Vitalie Pogolșa și Semion Zamșa. Ulterior au fost introduse și alte serii monetare comemorative și jubiliare: Evenimente istorice; Aleea clasicilor din Grădina publică „Ștefan cel Mare și Sfânt” din Chișinău; Sport; Personalități; Locașuri sfinte; Monumentele Moldovei; Sărbătorile, cultura, tradițiile Moldovei; Cartea Roșie a Republicii Moldova.

Monedele din această categorie sunt prezentate în capsule și cutii speciale, fiind însoțite de certificate de autenticitate care conțin caracteristicile piesei și semnătura guvernatorului Băncii Naționale. Cu excepția primei monede comemorative, toate celelalte emisiuni comemorative și jubiliare ale Băncii Naționale a Moldovei au fost executate în Cehia.

Bibliografie:

Boldureanu Ana, Patraș M., *Moneda națională*, in: Simbolurile Naționale ale Republicii Moldova, Chișinău, 2010.

Chiroșca Adelaida, Boldureanu Ana, *Monede comemorative contemporane moldovenești*, in: Tyragetia, XI, Chișinău, 2002, p. 329-332.

Guțu I., *Republica Moldova: economia în tranziție*, Chișinău, 1998.

Muravschi V., *Atitudini în ani de restriște*, Chișinău, 2009.

Vrabie Gh., *Simbolica. Simbolismul heraldic din Moldova*, Chișinău, 2001.

CISR, noiembrie 1998 PRIVIRE ECONOMICA: Moldova in tranziție, Nr.2 <http://www.cisr-md.org/ROM/cont-srv2.html>.

IMPACTUL BANILOR ASUPRA COMPORTAMENTULUI UMAN

Angela ZELENSCHI

Natura banilor și rolul lor în societate reprezintă un subiect amplu discutat în mediile academice. În viziunea economiștilor banii reprezintă un instrument social, general acceptat, de măsurare și comparare a schimburilor, de mijlocire directă și indirectă a acestora, de transferare a drepturilor de proprietate de la o persoană la alta. Complexitatea relațiilor bănești a făcut necesară constituirea de sisteme monetare. Prin sistem monetar se înțelege ansamblul normelor legale și a instituțiilor care reglementează, organizează și supraveghează relațiile bănești dintr-un stat.

Antropologii au considerat tema banilor și cea a formării prețurilor ca fiind exclusiv domeniul economiștilor o lungă perioadă de timp. Importanța, originalitatea și diversitatea fenomenelor monetare în societățile primitive au fost relevate în lucrările lui Franz Boas, care descrie instituția *potlatch* - ului, obicei specific populațiilor indiene de pe coasta de nord-vest a Americii, o ceremonie în timpul căreia un bărbat își împarte bunurile. Distribuirea bunurilor nu are nimic în comun cu darurile altruiste, odată ce bunurile oferite trebuiau returnate într-un fel sau altul. Uneori are loc distrugerea voluntară a bunurilor, care au făcut prestigiul rivalilor, doar pentru a-i umili pe aceștia. Șefii sunt angajați astfel în teribile lupte de prestigiu [1; p.126-127].

Un schimb, repetat la nesfârșit, care se bazează în bună parte pe onoare și încredere este descris de către Bronislaw Malinowski. Sistemul *kula* se referă la circulația monedelor ceremoniale la populațiile din Melanezia. Bunurile schimbate nu au utilitate practică, fiind „bunuri de prestigiu”. Nimeni nu păstrează aceste bunuri decât o anumită perioadă de timp: un bun primit trebuie, în mod obligatoriu dat, donat după ceva vreme. Schimbul între parteneri trebuie să aibă loc toată viața: este vorba de o alianță care unește două persoane. Cei doi parteneri respectă o serie de obligațiuni și datorii. Este o rețea de alianțe și de influențe, oamenii cei mai puternici sunt cei care au mai mulți parteneri [2; p.185].

În lucrarea sa, „Eseu despre dar”, Marcel Mauss își propune să explice natura schimbului în societățile primitive, examinând sistemele de servicii și contraservicii în care circulă bunuri, materiale și imateriale, obiecte sau persoane. Motorul acestor fenomene este reciprocitatea: orice dăruire cere

neapărat o dăruire în schimb. Darul – replică este decalat în timp în raport cu darul inițial. Schimbul este determinat social și reprezintă o combinație dintre trei obligațiuni: de a da, de a primi și de a înapoia. Mauss revendică dreptul de a utiliza noțiunea de „monedă” cu referire la societățile primitive. Salbele de scoici din Melanezia îndeplinesc la fel de bine, după părerea lui, funcțiile atribuite oricărei monede: rezervă de valoare; etalon de măsură; mijloc de schimb.

Misiunea banilor nu constă doar în simplificarea relațiilor comerciale și dezvoltarea economiei de piață orientată spre acumularea de profit. Banii se definesc și prin raportarea la semnele de valoare – bani-simbol. Putem vorbi despre o valoare reală a banilor atunci când ei există sub forma unor metale prețioase. Banii de hârtie au doar o valoare nominală, transformându-se în simbol, în purtător al informației. Valoarea lor derivă din conținutul unui proces social. În ultimele decenii au apărut banii virtuali, care depășesc cu mult ceea ce s-ar putea numi bani reali.

Având în vedere cum se obțin banii de către posesorii lor, și anume dând în schimb bunuri sau servicii, forța de muncă, banii au fost și sunt titluri de creanță impersonală. Banii sunt deasupra faptului că materialul din care sunt confecționați are sau nu are valoare de schimb intrinsecă. În suportul material care o atestă, creanța impersonală se exprimă în unități de calcul nominale, ca de exemplu, kilograme de orez, metri de pânză, număr de perle, dolari, lei etc. Dând bani, se dă împreună cu materialul din care sunt confecționați, cantitatea de creanță la care ei au dreptul. Când plătim o sumă de bani ca impozit, transferăm o cantitate de creanță impersonală asupra autorității publice, fără ca aceasta să fie marfă, cu excepția cazului când o schimbăm, prin comensurare, cu altceva.

Există mai multe tipuri de bani, precum: bani de metal, bani de hârtie, bani electronici, bani de cont, bani scripturali, bani de credit, valută, bani cu valoare intrinsecă, bani materiali, bani imateriali, bani fiduciar, în funcție de materialele din care sunt confecționați, de gradul lor de acceptare între partenerii de afaceri, de funcțiile pe care le îndeplinesc etc. Banii cu valoare de schimb intrinsecă, precum vitele, cuburile de sare sau metalele prețioase, au circulat la valoarea de schimb a materialului din care erau confecționați. Banii cu valoare de schimb extrinsecă sunt de obicei o bucată de pleu, de hârtie sau de plastic folosită ca mijloc de schimb al mărfurilor. În privința mărfii-bani, omenirea este dominată de ceea ce au fost odată banii, adică un bun obiectual care îndeplinea rolul de echivalent al valorii de schimb a celorlalte mărfuri. Acești bani aveau un preț de consum, în cazul în care

stăpânul nu-și putea găsi un partener de schimb le putea consuma singur. În opoziție cu marfa-bani, semnele-bani se consideră a fi bucățile de pleu, hârtie sau plastic care îți trăgeau numele de la una sau alta dintre mărfurile-bani pe care o înlocuiau în circulație, iar ca putere de cumpărare de la toate mărfurile care pot fi procurate cu ele. Primii bani – marfă naturală-bani, au fost exemplare dintr-o anumită marfă, ca obiect cu valoare de întrebuințare specială: vita, perlele, pieile etc. Cu timpul acest tip de bani s-a dovedit a fi o dificultate prea mare pentru un schimb echivalent de mărfuri. Astfel s-a trecut la etalonarea mărfii-bani. Au apărut primele monede. De la monedele de altădată, confecționate dintr-un metal prețios, s-a ajuns la monede confecționate din metale ordinare, apoi la cei din hârtie, plastic. Din punctul de vedere al locului în care se află la moment banii pot fi: la purtător și bani în cont. Banii în cont sunt de regulă bancnotele și monedele metalice cu care ne prezentăm la ghișeul unei bănci și le depozităm – contul bancar. După emitentul banilor care circulă într-un anumit teritoriu, distingem: bani proprii și bani străini. La rândul lor, banii proprii au ajuns să fie: naționali și comunitari. Banii naționali sunt banii cu putere liberatorie în interiorul granițelor unei țări, care sunt puși în circulație de autoritatea monetară a acelei țări. Banii comunitari sunt banii care au putere liberatorie în mai multe țări, cum ar fi euro și dolarul american. Banii străini sunt banii care circulă pe teritoriul unei țări, dar sunt emiși de alte țări, din care ajung aici pe calea micului trafic de frontieră, a turismului, a împrumutului. În pofida marii lor diversități, oamenii au schimbat și schimbă bani între ei, în mod oficial sau particular. Banii care se schimbă între ei sunt bani convertibili, în opoziție cu care ceilalți bani, care nu se schimbă cu alți bani, sunt bani neconvertibili. La un moment dat, banii există în buzunar, sau să zicem în minte; prima este o existență reală, a doua este o existență ireală sau ideală. Banii ireali au servit și servesc la exprimarea mărimii valorii celorlalte mărfuri, la stabilirea prețurilor. Tot mai detașați de încarnările materiale, banii se schimbă pe parcursul istoriei, trecând prin stadii de la cel total tangibil până la cel simbolic și actualmente la forma „suprasimbolică”.

Sub aspect antropologic se prezintă mult mai important coraportul dintre bani, utilizarea lor și stabilirea încrederii, atât de necesară în menținerea sistemelor pieței. Primii bani de hârtie sau banii simbolici au apărut în Europa în secolul al XVII-lea. Aproape concomitent apar conturile depozitare și bancnotele. Unul dintre motivele apariției banilor de hârtie a fost deficitul de metale prețioase. Un alt motiv consta în creșterea necesităților statului și ale conducătorilor într-o cantitate mai mare de bani

pentru satisfacerea cerințelor crescânde atât ale persoanelor fizice, cât și ale statelor. În perioada mercantilismului s-a propus un mod de majorare a masei monetare în circulație. Bancnotele introduse pe piață trebuiau să funcționeze fără depozite ale persoanelor fizice și să aibă o circulație generală pe teritoriul unui stat. Bancnotele puteau fi schimbate oricând, în orice bancă, pe bani cu valoare deplină. În anul 1718 a fost creată Banca de Stat Franceză. Câțiva ani mai târziu statul francez emite o cantitate majorată și neîntemeiată a banilor de hârtie. Acest sistem a funcționat până în momentul în care cerința de a schimba banii de hârtie pe bani cu valoare deplină rămânea doar ipotetic o situație posibilă, condiția de bază fiind încrederea populației în solvabilitatea băncii. Emiterea excesivă a banilor de hârtie a condus la devalorizarea acestora. Banca de Stat Franceză a fost nevoită să anunțe falimentul [8; p.76-77]. O situație similară o vedem la etapa actuală, când are lor falimentul unora dintre cele mai mari bănci din lume. Și astăzi, procesul de echilibru al ofertei monetare rămâne a fi una dintre problemele principale ale economiștilor.

Faptul că statul joacă un rol-cheie în structurarea piețelor este o temă favorită a ultimelor studii. Se arată că anumiți actori încearcă să-și îmbunătățească poziția pe piață utilizând statul. Manipulând dreptul de proprietate, statul poate influența modul în care funcționează o piață. De asemenea, diferite organizații ale statului reglementează piețele și, ca urmare, mențin „ordinea morală” și încrederea într-un sistem economic ca întreg.

Societatea capitalistă modernă se caracterizează prin patru tipuri principale de piață: cea financiară, cea a consumului de masă, cea a forței de muncă și piața industrială. Aceste piețe s-au dezvoltat mai întâi în SUA și unele țări europene în secolul al XIX-lea, dar apoi, în măsuri diferite, au ajuns să caracterizeze majoritatea țărilor. Economia de piață, definită ca economie în care majoritatea activităților se orientează spre vânzarea pe piață, a devenit tot mai prezentă, mai întâi cu un caracter național, iar apoi internațional. Un economist poate recunoaște că valorile unei societăți și guvernul său sunt necesare pentru funcționarea piețelor, inclusiv a celor financiare, însă teoria economică nu studiază condițiile specifice prin care sistemul politic și cel cultural protejează piața.

Competiția este un subsistem plasat într-un context social care conține valori, relații de putere și sociale. Presiunile instituționale fac ca organizațiile să imite, în mod irațional, organizațiile dominante din domeniu. Acest conformism poate, în anumite condiții, maximiza accesul la piețele de capital.

Economia privește acțiunea economică ca un schimb între egali, și de aici dificultatea de a încorpora dimensiunile puterii. Este adevărat că economiștii au o lungă tradiție în analizarea concurenței imperfecte, în care puterea de a controla prețurile și vânzările este ingredientul de bază. Însă conceptul economic de putere este mai îngust decât cel sociologic, care include exercitarea sa în contextul social.

Într-un studiu recent asupra puterii în sistemul bancar, se arată cum băncile intervin în cadrul deciziilor firmelor, impunând adesea realizarea unor megaoperațiuni, ca fuziunile sau achizițiile altor firme. Forțele care intervin pe piață nu provin doar din domeniul politic, ci sunt generate și de puternici actori economici care utilizează atât mijloace intra-economice, cum sunt manevrarea prețurilor pentru a bloca intrarea concurenților sau a obține controlul asupra unei firme, cât și prin mijloace politice, de exemplu - lobby pentru a obține anumite reglementări.

Pentru a-și asigura stabilitatea și creșterea, fiecare companie transmite și primește mesaje. Comunicarea financiară este orientată spre acționari și investitori. Misiunea sa este consolidarea valorii în bursă și credibilitatea în fața acționarilor, promovarea imaginii globale a companiei pe piețele financiare. Pe piața financiară, companiile cotate la bursă nu mai vând produse și servicii, ci vând propria lor valoare, se „vând” pe ele însele. „Produsele” pe care le promovează și vinde compania pe această piață sunt titluri sau hârtii de valoare, numite generic acțiuni. Pe această piață foarte specială, compania pe acțiuni trebuie să-i convingă pe investitori să cumpere și pe acționarii deja existenți să-și păstreze acțiunile și titlurile pe care ea le-a emis. Argumentul său este potențialul de profit, oferit ca dividend, comunicat prin informațiile transmise către piața financiară.

Un alt aspect îl reprezintă banii ca motivator în comportamentul organizațional. Banii pe care îi primesc salariații în schimbul apartenenței la organizație au un efect motivațional asupra lor, deoarece pot fi schimbați pe alimente, adăpost, alte bunuri și servicii prin care sunt realizate nevoile umane. O creștere de salariu, o primă poate semnifica faptul că șeful are grijă de tine, îți acordă prestigiu printre prieteni sau în familie și îți face cunoscută competența ca lucrător. Astfel, în conformitate cu teoria ierarhiei nevoilor umane, elaborată de către A. Maslow, salariul are capacitatea de a satisface o diversitate de nevoi de la cele primare – fiziologice, de securitate, la cele secundare – de afiliere, stimă și autorealizare. Câștigul, recunoașterea din partea celorlalți, posibilitatea de promovare reprezintă importanți factori motivaționali. Acțiunea salariului asupra comportamentului în muncă este

diferită de la o persoană la alta, intervine pragul de așteptare: unii sunt convingși că merită un salariu foarte mare și nu muncesc decât dacă obțin acest salariu, alții se mulțumesc cu un salariu mai mic. Rolul salariului ca factor motivator este cu atât mai important într-o întreprindere cu cât nivelul general al salariilor dintr-o economie este mai redus. Atunci când salariul este insuficient pentru acoperirea nevoilor de bază ale oamenilor, salariul devine cel mai important factor care determină comportamentul indivizilor în raport cu întreprinderile.

În cadrul comportamentului familial, impactul banilor de buzunar asupra dezvoltării caracterului copiilor sau rolul motivator al banilor în determinarea copilului să realizeze anumite acțiuni mai puțin plăcute pentru el, dar instructive, sunt la fel de interesante. De asemenea, conflictele între soțul salariat și soția casnică pot fi văzute ca o reflectare a balanței puterii în relațiile care rezultă din posesia inegală a banilor.

Unii autori menționează rolul banilor în răspândirea unor religii, atât în sens pragmatic, afirmând că doar religiile cu forță financiară au putut susține misionarii pe arii întinse, cât și în cadrul ideologiilor acestora, de exemplu sărăcia propovăduită de franciscani sau interzicerea perceperii dobânzii de către musulmani, aceasta fiind o temă ce duce la nenumărate interpretări.

Banii creează probleme atunci când lipsesc, dar și atunci când sunt prezenți. Se creează iluzia că noi îi administrăm în mod rațional, însă adesea nu observăm impactul lor efectiv asupra comportamentului nostru. De exemplu, un produs afișat la prețul 9,99 lei, participă la procesarea informației și la decizia de a alege produsul, deoarece terminația „9” pare să inducă o subevaluare a prețului real. Omul „face” banii, iar banii „îl fac” pe om. Banii aduc fericirea, sau banii nu aduc fericirea? Banii pot influența asupra destinului, atât a unui individ, cât și a unui popor, formează modul de gândire și de acțiune, modul de existență a unui grup uman.

Bibliografie:

Deliège R., *O istorie a antropologiei*. Chișinău, 2007.

Gèraud M.O., Leservoisier O., Pottier R., *Noțiunile – cheie ale etnologiei*. Iași, 2001.

Gluch R.A., *Den `gi, torgovlja i rynki v amerikanskoj `ekonomi`eskoj antropologii*, in: Vestnik Moskovskogo Universiteta. Ser. 6. `Ekonomika, 2004, Nr.6, c. 44 – 57.

Marian V., *Introducere în economie bănească și de credit*. București, 2010.

- Mauss M., *Eseu despre dar*. Iași, 1993.
- Susokolov A.A., *Kul`tura i obmen. Vvedenie v èkonomičeskiju antropologiju*. Moskva, 2006.
- Šrader H., *Èkonomičeskaja antropologija*, SPb., 1999.
- Zaiț D., *Management intercultural: valorizarea diferențelor culturale*. București, 2002.

Cuprins:

Andrei COROBCEAN (USM), Forme ale schimbului premonetar în Sumer	3
Mariana VASILACHE (MNIM), Semne premonetare din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a Moldovei	6
Sergiu MATVEEV (USM), Monedele Romei Antice	8
Valentin ARAPU (USM), Argumente numismatice privind prezența armenilor în Cetatea Albă începând cu secolul XIII	15
Ion TENTIUC, Valeriu BUBULICI (MNIM), Cu privire la descoperirile monetare din cimitirul bisericii Adormirea Maicii Domnului de la Căușeni	19
Elena ARCUȘ-JANTOVAN (USM), „Aurul lui Manuc Bey” la Hâncești, între legendă și realitate	26
Valentin TOMULEȚ (USM), Ministrul de finanțe E.F. Kankrin și reformele financiare din anii 1839-1843 în Imperiul Rus	32
Ana BOLDUREANU (MNIM), Moneda națională a Republicii Moldova	37
Angela ZELENSCHI (USM), Impactul banilor asupra comportamentului uman	45

CONSPECTE NUMISMATICE

(III)

Bun de tipar 10.10.2013. Format 60x84 1/16
Coli de tipar 3,2
Comanda _____
Tiraj 50 ex.

Centrul Editorial-Poligrafic al USM
str. A.Mateevici, 60, Chișinău, MD 2011